ሰውን እንጂ፣ ፈጣሪን አይደለም። ከዚህም የተነሣ፣ ኢየሱስ ሁለት ጠባይ፣ ሁለት አካል፣ ሁለት ፈቃድ አለው፤ ሕፃን ሳለ ሰብአ ሰገል መስገዳቸው ስሕተት ነው። ኢየሱስ መለኮት ያልተዋሀደው ሰው ነበር፣» የሚል ነበር። ንስጥሮስ ግን በጉባኤው ላይ ሳይገኝ ነበር የተወገዘው። ትምህርቱ በውስጡ እውነትም/ሐሰትም ያለው መሆኑን ልብ ማለት ይቻላል።

ጉባኤው ግን፣ «የክርስቶስ መለኮትና ትስብእት ያለመቀላቀልና ያለመለያየት፣ ከተዋሐዱ በኋላ ጌታ አንድ አካልና አንድ ባሕርይ ያለው መሆኑን፣ ማርያምም የአምላክ እናት መሆንዋን በማመን» ደመደመ። ይህን ውሳኔያቸውና ውግዘታቸውን በ449 በአውጣኪ ክህደት ላይ የተሰበሰበው ጉባኤ «የባሰው መጣ» በማለት ወደ ንስጥሮስ አሳብ በከፊል አጋድሎ ነበር፤ አውጣኬ ንስጥሮስን ለመቃወም የተነሣ ሰው ነበር። ትምህርቱ፣ «የኢየሱስ ክርስቶስ የትስብእት ጠባይ በመለኮት ጠባይ ተውጦ ኢየሱስ የተቀላቀለ አንድ ጠባይ ብቻ አለው» ወደሚል ድምዳሜ የደረሰ ሰው ነበር።

ጉባኤ አምስት

የኬልቄዶን ጉባኤ (451 ዓ.ም):-

በኒቂያ አካባቢ በምትገኘው ከተማ የተካሄደው ጉባኤ ቅዱሳት መጻሕፍትን በስፋት መሠረት በማድረግ፣ እንዲሁም ክርስቶስ-ተኮር የሆኑትን ቀዳሚ ጉባኤዎችን ከ50 ዓ.ም-449 ዓ.ም ያሉትን በማጤን ሊደመጥ የሚችል ውሳኔን ለማሳለፍ ጥረት በማድረጉ፣ ከሌሎቹ ጉባኤያት ለየት ይላል። የዚህ ጉባኤ ትንታኔ እንደ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ዝርዝር ውስጥ አይጠቀስም፤ አይደገፍም። የኬልቄዶን ጉባኤ ክርስቶስ ባለ ሁለት አካል ሳይሆን፣ በአንድ አካል ሁለት ባሕርያት አሉት፣ ፍጹም አምላክነቱ እና ፍጹም ሰውነቱ ቅልቅል፣ ክፍፍል፣ ብጥብጥ፣ ልዩነት የሌለበት ቋሚ ወይም ዘላቂ ማንነት በመለኮትና በሰብአዊ ተፈጥሮ መሃል አስገኘ የሚልን ድንጋጌን በማጽናት፣ ክርስቶስ ሰውም አግዚአብሔርም ነው የሚል ማጠቃለያን አጸና። የኒቂያ እና የኬልቄዶን ጉባኤ ተያያዥነት አላቸው። እስከ ዛሬም

በግሪክ አብያተ ክርስቲያናት፣ በሮማ ካቶሊክና በፕሮቴስታንት አብያተ ክርስቲያን ዘንድ ይህ ተስሚነት አለው።

325- ክርስቶስ እግዚአብሔር ነው ⟶ ኒቂያ።

381- መንፈስ ቅዱስ መለኮት ነው ⟶ ቆስጠንጢንያ።

431- የሰው ልጅ ሁሉ በኃጢአት ደንካራ ነው ⟶ ኤፌሶን።

451- ክርስቶስ ሰውም ነው እግዚአብሔርም ነው የሚለውን ድንጋጌ ከኬልቄዶን ጉባኤ ጋር ማያያዝና ማገናዘብ ተገቢ ነው።

ምዕራፍ አሥራ ሦስት

ገዳማዊነት

ገዳማዊ ሕይወት ከዓለም ራስን ለይቶ በጸሎትና በአስተንትኖት (Meditation) ለመኖር የፈቀዱ ሰዎች የአኗኗር ዘይቤ ነው።

- የገዳም ኑሮ፡- አንድ መንግሥት የራሱ ሕገ መንግሥት እንዳለው ሁሉ፣ ገዳምም የመተዳደሪያ ሕግና ደንቦች ይኖሩታል። ብዙውን ጊዜ የገዳም መሥራች አባቶች ሕገ ደንብን የማውጣትና የመተግበር ስልትን ያመቻቻሉ።

- መነኩሴ (Hermit) ብሕትውናን በመፍቀድ ከዓለም ወጥቶ ለመኖር ለወሰነ ሰው የሚሰጥ ስም ነው።

ለገዳም መመሥረት መሠረታዊ ምክንያቶች

(መከረኝነትን መሸሽ 1ኛ)

ከዘመነ ኔሮ እስከ ታላቁ ቆስጠንጢኖስ (ከ64-320 ዓ.ም.) ድረስ ሳይቋረጥ በክርስቲያኖች ላይ የመጣው ስደት የገዳም መኖርን ለመፍጠር መብቃቱን በርካታ የታሪክ ጸሐፊዎች አረጋግጠዋል።

(ተግዳሮትን መሸሽ 2ኛ)

አማኞች በጠንካራ የወንጌል ስርጭታቸው፣ እንዲሁም መንግሥታዊውን ባህላዊ አምልኮ ላለመታበዝ ከወሰዱት አቋም ባሻገር በማኅበራዊ ሕይወት፣ በኢኮኖሚያው ሕይወት፣ በሥራ

ዘርፎች ሁሉ ላይ የገጠማቸው ተግዳሮት ከዓለም መውጣትን እንደ አማራጭ እንዲቀበሉ አድርጓል።

(በዘመነ ሰላም-ከዓለም መሸሽ 3ኛ)

ሌላኛው የገዳም ሕይወት መስፋፋት መንሥኤ፣ ዓለማዊነት በቤተ ክርስቲያን ውስጥ በመግባት የርኩሰት መገለጫዎች መከሰት ነው። ይህን ደግሞ አማኞች፣ «ክርስትና የላቀ የሥነ ምግባር አኗኗር ነው፣» የሚል እምነት ስለ ነበራቸው፣ አንዳንዶች የተቀደሰ ሕይወት መኖር የሚቻለው ተለይቶ በመውጣት ነው የሚል አቋም አስይዟቸዋል። ይህ ደግሞ መዓት ካለፈና ቆስጠንጢኖስ ለቤተ ክርስቲያን ያስገኘው ነጻነት ያመጣው ሌላኛው ገጽታ ነበር።

(የቅዱሳን መጻሕፍት ገለጻ ሽሽት 4ኛ)

እንደ አራተኛ ምክንያት የሚወሰደው፦ ወንጌል ሰዎችን ወደ ገዳም ይገፋ ዘንድ አመላካች የሚለው እንቅስቃሴ ነው። ለምሳሌ፦ ማርቆስ 10:17-27 «. . . አንድ ሰው ወደ እርሱ ሮጦ ተንበረከከለትና ቸር መምህር ሆይ፣ የዘላለም ሕይወት እወርስ ዘንድ ምን ላድርግ? ብሎ ጠየቀው... ኢየሱስ ትእዛዛትን ታውቃለህ አታመንዝር፣ አትግደል፣ አትስረቅ፣ በሐሰት አትመስክር፣ አታታልል፤ አባትህንና እናትህን አክብር አለው፤ እርሱም መልሶ መምህር ሆይ፣ ይህን ሁሉ ከሕፃንነቴ ጀምሮ ጠብቄአለሁ አለው። ኢየሱስም ወደ እርሱ ተመልክቶ ወደደውና፣ አንድ ነገር ጐደለህ ሂድ ያለህን ሁሉ ሽጠህ ለድሆች ስጥ በሰማይም መዝገብ ታገኛለህ . . . አለው . . . ሰውየው ግን ብዙ ንብረት ነበረውና እያዘነ ተመለሰ . . . ኢየሱስም ደቀ መዛሙርቱን ገንዘብ ላላቸው ወደ እግዚአብሔር መንግሥት መግባት እንዴት ጭንቅ ይሆናል አላቸው . . .» ይህ ታሪክ ሰዎች ያላቸውን በመሸጥ ወደ ገዳም ኑሮ ለመምጣት አመላካች ሆኖላቸዋል።

ለዚህ ለገዳማዊነት ሕይወት የመነሻ አገር ግብፅ ነበረች። በሦስተኛው የእኩሌታ ክፍለ ዘመን ላይ እንቶኒ (Anthony-or Antonius) የተባለ ሰው ከኅብረተሰቡ ተለይቶ ለመኖር የራሱን ውሳኔ አደረገ። ለዚህ ያነሣሣው ደግሞ ማርቆስ 10:17-27ን ባነበበ ወቅት ነበር። እንቶኒ ንብረቱን በሙሉ ሸጠ፣ ገንዘቡን ለድሆች ሁሉ

አካፈለ፣ ለጓደኞቹና ለኅብረተሰቡ «ተለይቼ ለእግዚአብሔር ሆንኩኝ» በማለት፣ በመጀመሪያ፣ ከሚኖርበት አካባቢ ራቅ ብሎ ብቻውን ከረመ፣ ከዚያ ራቅ ብሎ በመካነ መቃብር ዙሪያ መኖር ጀመረ፣ ከዚያም ወደ «ቆሼና» ወደ በረሃ ተጓዘ፤ በመጨረሻም ወደ አንድ ተራራ ተጠግቶ ኖረ። በዚህ ሁሉ ወዳጆቹ በዓመት ሁለት ጊዜ ጨው በትንሹ ያለበት ምግብና ውኃ ያመጡለት ነበር። እንቶኒ በዚያ ሳለ ፀጉሩን ላያበጥርና ላይቆርጠው ቃል ገባ፣ ሰውነቱን ውኃ ላለማስነካት ወሰነ።

የእርሱን ፈለግ በመከተል ከእርሱ ጋር ያለ ሁሉ በቅድስና ከሌሎች በተሻለ ከፍተኛ ደረጃ እንደሚደረስሙሉ እምነትን ፈጠሩ። እንቶኒ ዕድሜው 106 ደርሶ ይህን ዓለም እስኪለይ ድረስ ገዳምንና ገዳማዊ ሕይወትን መሠረተ፣ አሳደገም።

በገዳማዊ የሕይወት አኗኗር «በአቋማቸው ያልተመሰገኑ» የሚባሉ «ቅዱሳን» በአምስተኛው ክፍለ ዘመን ተነሥተው እንደ ነበር ልብ ማለት ተገቢ ነው። እነርሱ እዕማደ ቅዱሳን (Pillar Saints) የሚል ስምን ይዘዋል፤ መነሻቸው በ70 ዓመቱ በ45 ዓ.ም. ከሞተው ስምኦን (Simeon) ይጀምራል።

ስምኦን በዐምድ (በምሰሶ) አናት ላይ በመኖር ተሰሚነትና ፍጹምነት ሊገኝ እንደሚችል ያመነ ሰው ነበር። ከዚህም የተነሣ፣ ስድስት ጫማ ቁመት ባለው ዐምድ ላይ በመቀመጥ መስበክ ጀመረ፤ ስምኦን በየጊዜው የዐምዱን ቁመት ከፍ እያደረገ በ30ኛው የዐምድ ላይ የስብከ ዓመቱ 60 ጫማ ከሚደርስ ከፍታ ላይ በመገኘት «ወዮላችሁ» ማለቱን ቀጠለ። ስምኦንን ብዙ ሰዎች እርሱን ለመስማት ይመጡ ነበር። ከዚህም በተለይም በሶሪያ አንጾኪያ (Antioch in Syria) የሚገኙት ከከተማዋ እየወጡ የየራሳቸውን ሀምድ ማበጀት ጀመሩ። ይህንም ይከተሉ የነበሩትም «አዕማድያን» ተብለው ተጠሩ፤ ይህን ከኅብረተሰቡ ተለይተው ያደርጉት ስለ ነበረ ከገዳም እንቅስቃሴ ጋር ተቆጠረ።

ከጊዜ በኋላ ግን፣ እንቶኒ የጀመረው ገዳማዊ ሕይወት «የደረጀ» መሆን ጀመረ፣ መዋቅር ኖረው፣ ገዳሙን የሚመራ ተመረጠለት፣ በገዳሙ ውስጥ ለመኖር ወስነው የሚመጡትን አማንያን ለማኖር

የቤት ግንባታ፣ የምግብ አቅርቦት የሚከናወንበትን ሥራ መሥራትና የተከለለ ተቋምን መፍጠር ዋንኛው ኃላፊነት በመሆን ቀጠለ::

ይህ ሁሉ ሲሆን ግን፣ የገዳም ሕይወት አራማጆች የዘነንቸው መሠረታዊ ነጥቦችና አለአግባብ የአጠኗቸው የመጻሕፍት ጥቅሶች ነበራቸው፤ ከዘነጉት ዋንኛው ኢየሱስ በማቴዎስ 5:16፣ «. . . መልካሙን ሥራችሁን አይተው በሰማያት ያለውን አባታችሁን እንዲያከብሩ ብርሀናችሁ በሰው ሁሉ ፊት ይብራ» ማለቱን ነበር:: በከፊል ከዘነጉት ደግሞ በዮሐንስ 17:14፣ «እኔ ከዓለም እንዳይደለሁ ከዓለም አይደሉምና ዓለም ጠላቸው፣ ከክፉ እንድትጠብቃቸው እንጂ ከዓለም እንድታወጣቸው አልለምንም» ያለውን፣ እንዲሁም በ2ኛ ቆሮንቶስ 6:17፣ «. . . ከመካከላቸው ውጡና የተለያችሁ ሁኑ ርኩስንም አትንኩ ይላል ሁሉን የሚገዛ ጌታ» የሚሉትን መልእክቶች አጥርቶ ባለማየትና በማሳከር ገዳማዊ ኑሮን ሰዎች መርጠዋል:: ቢመርጡም ግን፣ በማቴዎስ 5:16፣ በዮሐንስ 17:15 መሠረት መለየት «በአካል» ከሰዎች ተገንጥሎ የመውጣት ታሪክ ሳይሆን፣ «ተቀድሶ በመካከላቸው በመኖር መለየት» መሆኑን መገንዘብ ተገቢ ነበር::

የገዳም ሕይወትን የሚመራው አቦት (Abbot) ወይም አበ-ምኔት ተብሎ ሲጠራ፣ በሴቶቹ ክልል ደግሞ እመ-ምኔት በመባል ይጠራሉ:: በገዳም የተከማቹ ገዳማውያን ሸሽተው የመጡበትን የአኗኗር ዘይቤ ብዙዎቹ ተጠምደውበት በመገኘ ታቸው፣ ሥራ ፈትነትን ለማስቀረት የሥራ መስኮችን መፍጠር፣ እያንዳንዱ ኑሮን እንዴት መግፋት እንደሚገባቸው የሚገልጽ የአኗኗር ሕግጋትን በማውጣት መምራት በገዳሞች ሁሉ ከምሥራቅ ተግባራዊ መሆን ጀመረ:: በአንቶኒዮንና በስምኦን የተካሄደው ገዳማዊ እንቅስቃሴ ሁሉ ቤተ ክርስቲያናት ዘንድ የተ ፈጠረ መሆኑን ልብ ማለት ይገባል::

በኋላ ግን በምዕራብ አውሮፓ ቤነዲክት (Benedict) በተባለ መነኩሴ የገዳም አኗኗር ተጀመረ:: ይህ ሰው የብሕትውና ኑሮውን በዋሻ ውስጥ በመኖር የጀመረው ሲሆን፣ ኋላ ግን በኔፓል

(Nepale) አጠገብ በ529 ዓ.ም. ገዳም በመመሥረት ብዙዎቹን ወደ እርሱ ሰበሰበ:: በዚህ ገዳም ለተጠለሉ ሁሉ ሦስት መሠረታዊ ቃል ኪዳንን (መሐላን) ይፈጽማሉ:: ይህም በአበ ምኔቱ ቤነዲክት ይከናወናል:-

1. በረሀብ ለመኖር እፈቅዳለሁ-ጽናቱን::

2. ለመቀጣት ፈቃደኛ ነኝ::

3. በምንም ጉዳይ ላይ ለመታዘዝ እፈልጋለሁ:: ብሎ ቃል መግባት ለገዳም አኗኗር የስምምነት መነሻ ነበር::

ወደዚህ ገዳም አውግስጢን አርባ ተከታዮችን በመያዝ ከካንተርበሪ (Canterbury, Angle-land/England) በመምጣት መቀላቀሉ፣ ገዳሙን የበለጠ ታዋቂ አደረገው:: አውግስጢን ከሰሜን አፍሪካ ከተገኘው መጋቢ ስም ጋር ተመሳሳይ ቢሆንም፣ እርሱ ግን አይደለም::

ገዳማት በምሥራቁም በምዕራቡም እየተስፋፉ ከመሄዳቸው የተነሣ፣ አንድ ገዳም ከሌላው ገዳም በስም፣ በአለባበስና በሕገ ደንብ በመለየት ቁጥራቸውንና ደንበኞቻቸውን መለየቱን የያዙበት የመነሻ ዘመን ይኸው ሲሆን፣ የብዙዎቹ ስም በየመሥራቾቻቸው መለየቱን ልብ ማለት ተገቢ ነው:: ፍራንሲስ ደሚኒያን፣ አውግስጢንያን፣. . . ደብረ አከሌ እየተባለ ተጠራ::

የገዳማዊ ኑሮ መስፋፋት በዓለም ላይ ያመጣው በጎ ገጽታ

1. በአንጨቆረር ያሉትንና በላዔ ሰብ የሆኑ ሕዝቦችን ለመድረስ በርካታ ሚሲዮናውያን የተገኙት ከየገዳሙ መሆኑ፣

2. ገዳሞች ሥልጣኔ ፈርሶ ጨለማ በሆነበት ወቅት፣ በተለይም ከሮም ጥፋት ጋር በተያያዘ፣ ቅርሶች ሁሉ ሲወድሙ የትምህርትና መምህራን መገኛ በመሆን፣ ትምህርት ቤቶችን በማቋቋም፣ ሥልጣኔን ሕያው እንዲሆን አብቅተዋል::

3. ቅዱሳት መጻሕፍት በሚወድሙበት የስደት ዘመኖች ውስጥ:- በየገዳሙ የተገኙ ጸሐፎቻችን በመጠቀምና በጥንቃቄ በመገልበጥ ያባዙ መሆናቸው (ዛሬ መጽሐፍ ቅዱስ ለዓለም ይዳረስ ዘንድ የረዱ ብቸኞቹ አድርጓቸዋል)::

4. ከቅዱሳት መጻሕፍት ውጭ የሆኑ የጥንት ሥነ-ጽሑፎችን ሁሉ በመገልበጥ፣ ከጥፋት በመታደግና የትውልድ ቀጣይነትን አስተማማኝ ማድረግ፣ የሞቱትን መቅበር፣ የታመሙትን ማከም፣ የታረዙትን ማልበስ፣ የተራቡትን መመገብ በየአካባቢያቸው የተፈጠሩትን ቀውሶች መፍትሔ በመስጠት ቀዳሚ መሆን የገዳም መኖር ያስገኘው ጥቅም ነው፡፡

የገዳማዊ ኑሮ መስፋፋት ያስከተለው አሉታዊ ገጽታ

እንዲህም ሆኖ ግን፣ በገዳማውያኑ የኑሮ ይትበሀል ላይ ከዓለም የሸሹበት ቀርቷቸው፣ ይተጫጫል ያሉት ክፉ ባሕርይ ፋፍቶ መገኘቱም ሌላኛው ተገላጭ ነጥብ ሆነ፡፡

በገዳማት፡-

* ግብረ ሰዶማዊነት በመነሻነት ተከሰተ፡፡
* ጥልና ክርክር በዚያው ተስፋፋ፡፡
* ከገዳም ገዳም በመሻገር የተቃራኒ ጾታ ግንኙነት ተፈጠረ፡፡
* ተቃርኗዊ ሕይወትን ከመኖር የተነሣ ተስፋ ቆራጭነት በብዙዎች ተንጸባረቀ፡፡
* ደኅንነት በጸጋ ሳይሆን በሥራ (በላቀ ሥነ ምግባር) እንደሚገኝ በማሳየት የክርስቶስ ሥራ ደበዘዘ፡፡
* ከአዲስ ኪዳን አስተምህሮ ጋር የሚጣረሱ «ገድላ ገድሎች እየተደረሱ» መውጣት በሕዝቡ ዘንድ መደናገርን አመጣ፡፡
* የወንች፣ የትውፊቶች፣ የገድላ ገድሎች መፈብረክ ያስ ክርስቶስ የሆኑ ተከታዮችን አበዛ፡፡ እነዚህ ሁሉ በአሉታዊ ገጽታቸው ይታወቃሉ፡፡

መሠረታዊ ታሳቢ ነጥቦች

* እንቶኒ ግብፃዊው መነኩሴ ገዳማዊ ሕይወትን ለመጀመር መንሥኤው ሕልሙ ነበር፡፡ ራሱን በግብፅ በረሀ ውስጥ አገኘው፡፡ በዚያም ውድቀት የዱር አራዊት ዙሪያውን

ከብበው ተቋቋሙት፣ አውሬዎች ተጯጯሁ፣ ሊበሉትና ሊበጫጭቁት ተዘጋጁ፡፡ በዚህ ወቅት ዳንኤል በአናብስት ዋሻ ተገኝቶ እንደ ተረጋጋው፣ ተረጋግቶ በድፍረት እና በጽናት አያቸው፣ «ከጌታ ትእዛዝን ተቀብላችሁ መጥታችሁ ከሆነ፣ ያዘዛችሁን ሁሉ በእኔ ላይ ትፈጽሙ ዘንድ ፈቃደኛ ነኝ፤ ሰይጣን ልኳችሁ ከመጣችሁ ግን፣ ወደ መጣችሁበት ተመለሱ፡፡ እኔ እኮ የኢየሱስ ክርስቶስ ባሪያ ነኝ» አላቸው፡፡ የክርስቶስ ስም በተጠራ ጊዜ የዱር አራዊቱ ሁሉ ተንጋግተው ተመለሱ፡፡ ይህ ገጠመኝ ነበር ርቆ በመውጣት፣ ከዲያብሎስ ጋር እየተፋለመ በመኖር ገዳምን ያስፋፋው፡፡

* ገዳማዊነት ተተባይነት አግኝቶ በመስፋፋት እንዲዘልቅ ቤተ ክርስቲያን፣ በተለይም የሮማ ካቶሊክ፣ ከፍተኛ ድጋፍ ሰጥታለች፡፡ የድጋፉ መሠረት «አማኞች ራሳቸውን ፈትሸው «ደካማ ነን» ካሉና ራሳቸውን ለመጠበቅ ከዓለም ተለይተው በመውጣት በገዳም መኖርን ከመረጡ፣ በዚህ ከእኛ ጋር ሁኑ ብለን ልናስጨንቃቸው አይገባም፣ በከተማ ያለነውም ሆንን በገዳም ተለይተው የሚኖሩት ሁሉቱም ስለ ክርስቶስ ብለው የሚኖሩ ናቸው» የሚል ነበር፡፡
* የገላትያ 5:16-17 የጳውሎስ መልእክት ለበረኸኝነት-ለገዳሙ ኑሮ መሠረት ጣይ ነው፤ «በመንፈስ ተመላለሱ፣ የሥጋንም ምኞት ከቶ አትፈጽሙ፡፡ ሥጋ በመንፈስ ላይ መንፈስም በሥጋ ላይ ይመኛልና፣ እነዚህም እርስ በርሳቸው ይቃዋወማሉ፤ ስለዚህም የምትወዱትን ልታደርጉ አትችሉም፡፡» የገዳምን ሕይወት ከመረጡት አብዛኞቹ «የተሻለውን፣ የሚወዱትን ለማድረግ መዘጋጀት ነበር፡፡»
* ለዚህ አቋም በእማኝነት፣ «መጥምቁ ዮሐንስ በበረሃ በመገኘት ሕይወቱ ታድሷል፤ ኢየሱስ ክርስቶስም በበረሀ በመገኘት ከዲያብሎስ ጋር ከተፈተነ በኋላ ታላቁን

አገልግሎት ጀምሯል፤» በማለት ለገዳም ኑሮ የአቀንቃኞች ቁጥር እንደ ጨመረ ይነገራል።

በፈሰገ ሐዋርያት ታሪክ ውስጥ ከሚጠቀሱት አንዱ የሄርሜሉ ሰነድ ነው (The Sheprded of Hermas)። በ140 ዓ.ም. በጻፈው ጽሑፍ እረኛው፣ «በእምነት ጽኑ፣ ተስፋና ፍቅርን ተከታተሉ፣ የላቀን ሕይወት በብህትውና ያለ ጋብቻ ግፋ፣ የተሻለውን ሕይወት በመኖር በላቀ ደረጃ ላይ ተገኙ፣» የሚለው መልእክቱና ኋላ ላይ በተርቱሊያን፣ በኦሪገን፣ በሳይፕሪያን (Cyprian) እና በሌሎቹ ሁሉ ተቀባይነትን በማግኘት ተስተናግዷል። ጀሮም (340-420) አብዛኛውን ሕይወቱን በገዳማት ያሳለፈ የቤተ ክርስቲያን አባት ነበር። በብህትውና በሰሬዖ ምድረ በዳ ሲኖር፣ ወሲባዊ ፈተናዎችን የተወጣው ራሱን በሥራ በማጥመድ፣ አእምሮውንም የእግዚአብሔርን ቃል በማስተንተን ገርቶት እንደ ነበር ተጽፎለታል። ከተገራ በኋላ፣ ወደ ሮም በመምጣት በመጽሐፍ ቅዱስ ሥነ አፈታት ላይ ደማሲየስ (Damasus) የተባለውን መጋቢ እና «ታላላቅ ሴቶችን» በማስተማር ተግቶ ነበር፤ መጽሐፍ ቅዱስን ወደ ወቅቱ የላቲን ቋንቋ ለመመለስ በኢየሩሳሌም በቤተ ልሔም ወደሚገኘው ገዳም በመሄድ ዛሬ የሮማ ካቶሊክ የምትጠቀመበትን መጽሐፍ ቅዱስ ከመነሻ ቋንቋው ወደ ተቀባዩ - ላቲን ተርጉሟል።

አትናቴዎስ (Athanasius) ገዳማዊ ሕይወትን ከሚደግፉት ሰዎች መካከል ነበር። ይህ ሰው የአንቶንዮ ሕይወት ተጽዕኖ አሳድሮበታል። ከዚህም የተነሣ፣ የምዕራብ ቤተ ክርስቲያን ከቤኔዲክት ቀድመው ይገነዘቡት ዘንድ የገዛ አስተዋጽኦ አድርጓል።

ለእግረ መንገድ...

አንቶኒዮን በተመለከተ:- ሰዎችን ወደ የገዳማቱ ካስባሰበው ተአምረ ገድል አንዱ ከእርሱ እውቀት ውጭ ሌላ ገዳማዊ መኖሩን የተረዳበትን ታሪክ ቆጥቦ ማስተዋወቅ ተገቢ ይመስለኛልና ተከታዩን ምጥን መልእክት ይረዱ:-

ገድለ-አንቶንዮ

. . . አንቶንዮ 90 ዓመት ሲሞላው ብቸኛ ኑሮ ለመኖር ፈልጎ በገዳም እየኖረ ሳለ፣ በሕልሙ በዚያው ተራራ ላይ ሌላ ከእርሱ የበለጠ ፍጹም ባህታዊ እንዳለ ተገልጦለት በቶሎ ወደ እርሱ እንዲገሰግስ ተነገረው። አንቶንዮም ሳይውል ሳያድር ዘንጉን ይዞ አግሩ ወደ መሬው ሰሁለት ቀን ተጉዞ ወደ ጳውሎስ ዋሻ ደረሰ። በዚያም ጳውሎስ ሳያስገባው (ሳይከፍትለት) ዘገየ፤ ከ6 ሰዓት በላይ ደጅ ስላስጠናው፣ በዳጃፍ ተደፍቶ «ማን እንደ ሆንኩና ከየት እንደ መጣሁ ታውቃለህ። ለአራዊት በሩ ካለህ ለምን ለሰው ትከለክላለህ? በሩ እንዲከፈትልኝ እንኳኳለሁ፤ የሚሰማኝ ከሌለ ከዚህ በር ተደፍቼ እሞታለሁ። ሌላው ቢቀር ሙት አካሌን ትቀብራለህ፤» አለው። በዚህ ጊዜ ጳውሎስ፣ «ዛቻና ጸሎት አብረው አይሄዱም፣ ክፋትና ለቅሶም አይዋሃዱም። ልሞት ነው የመጣሁት ስትለኝ፣ በሬን አለመክፈቴ ይገርምሃልን?» ካለው በኋላ ከፍቶ ተቀበለው።

አንቶንዮንንም ጳውሎስ፣ «. . . ተመልከት፣ በታላቅ ጥረት ትፈልገው የነበረው፣ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ትቢያ የሚሆነው፣ ዘዕድሜ የፈዘዘ አካልና የሽበት ሰው ይህ ነው። ሆኖም፣ ይህን አንተውና አስቲ በውጫዊው ዓለም ስላሉት ሰዎች ንገረኝ። ዘጥንታዊቷ ከተማ ውስጥ ቤተ ክርስቲያን ይሠራልን? ዓለም በማን መንግሥት ሥር ነች? አሁንም አረማውያን አልጠፉምን?» ይለዋል።

በዚህ ወቅት አንዲት ወፍ ወርዳ በመካከላቸው አንድ ዳቦ አስቀምጣ ተመለሰች። በዚህ ጊዜ ጳውሎስ፣ «የእግዚአብሔርን ሥራ እድንቅ። ለሥላሳ ዓመታት ግማሽ ዳቦ ይላክልኝ ነበር። አሁን አንተ በመምጣትህ ኢየሱስ ዳቦውን እጥፍ አድርጎታል፣» በማለት ተመገቡ።

በማግስቱም፣ «ወንድሜ ሆይ! በአቅራቢያዬ አንደ ኖርክ ከብዙ ጊዜ ጀምሮ አውቅ ነበር። እግዚአብሔር አንድ ቀን ፊትህን እንደማይ ተስፋ ሰጥቶኝ ነበር። የዕረፍቴ ጊዜ አሁን ስለ ደረሰ፣ ሙት አካሌን አፈር ታለብስ ዘንድ ላከህ፤» አለው። አንቶንዮም

(እንጦንዮስ) አምርሮ አለቀሰ። ጳውሎስ ግን፣ «የራስህን ጥቅም ብቻ መመልከት የለብህም። ሌሎች መኮሳት ካንተ አኗኗር ምሳሌ ማግኘት ይገባቸዋል። ይልቅስ አቡኑ አትናቲዎስ የሰጠህን ካባ አምጣልኝ» አለው። ስለ ካባው ጉዳይ አንቶንዮ በመስማቱ ተደነቀ። ወደ መጣበትም በመመለስ ካባውን ይዞ ሲጓዝ፣ «ጳውሎስ በዕልፍ አእላፍ መላእክት ታጅዐ ወደ ሰማይ ሲወጣ አየ። ወደ ዋሻው ገብቶ ሲመለከት ግን፣ ጳውሎስ እጁን ወደ ላይ እንደ ዘረጋ ተንበርክኮ ሞቶ አገኘው።» በዚህ ወቅት ስለ ቀብሩ እያሰበ ሳለ ሁለት አንበሶች ገስግሰው ደርሰው የመቃብሩን ስፍራ ቆፍረው አስተካክለው ተመለሱ። አንቶንዮም «ውድ የሆነውን ሽክም በደካማ ትከሻው ተሸክሞ በጉድጓዱ ውስጥ ቀበረው፤ በማግስቱም ወደ መጣበት ተመልሶ ታሪኩን ሁሉ ለደቀ መዛሙርቱ መሰከረ፤ በፋሲካና በበዓለ ኀምሳ ዕለት ያንን የጳውሎስን ካባ በመልበስ በ105 ዓመቱ በ356 ዓ.ም. አረፈ» ይላል። (የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በአጭሩ፣ በሳሙኤል ዝዋርትሁድ፣ 1988፣ ገጽ 64-68)።

ምዕራፍ አሥራ አራት

መሐመድ - ማንነቱ እና እምነቱ

ክፍል አንድ

ከአይሁድ እምነት በፊት የነበሩት ሃይማኖቶች መሥራቾቻቸው ልዑላን ነበሩ፤ ቡድሀ፣ ኮንፊሺየስ፣ ዞረአስተር እና መሰሎቻቸው ልዑላን ነበሩ። ከጥሪው በኋላ ተንከራታች ቢሆንም፣ አብርሃምም ቢሆን በሀብቱ የተከበረ የባቢሎን ታዋቂ ሰው ነበር። ከጥሪው በኋላ ወደ እረኝነቱ ቢያዘግምም፣ ሙሴም በንጉሥታት ቤተሰብ ውስጥ ነበር ያደገው።

በተያያዥ፣ ኢየሱስ ከደሀ ቤተሰብ የሆነ ጠራቢ ሲሆን፣ መሐመድ ደግሞ ግመል ነጂ ነበር። ይህ የግመሎች ወዳጅ «ተገለጠልኝ» ካለው እምነት ተነሥቶ ሥራውን በጀመረ በመቶኛው ዓመቱ የጥንቱን ዓለም እኩሌታ ተቆጣጠረው፤ በተለይ ክርስትና ያልደረሰበትን ሙሉ

በሙሉ፣ ደርሶም የተንገዳገደበትን ስፍራዎች ሁሉ በማሸነፍ የእምነቱ ምርኮኛ አደረጋቸው።

* * *

የዐረቢያ ሰላጤ በዓለም ካሉት በረሀዎች በስፋቱ ተጠሪ ሆኖ ዋነኛ አገራትን ያገናኛል፣ ያካካል፣ እስራኤልን፣ ግብፅን፣ ሶሪያን፣ ቱርክን፣ የቀይ ባሕር ዳርቻን፣ እና የፋርስ (Persian) ባሕረ ሰላጤን ይነካካል።

በዐረቢያ ሁለት ስሙ-ጥር ጐሳዎች አሉ – ቤድዊን (Bedouin) እና ኩዋሪሽ (Quwarish)። እነዚህ ሕዝቦች በጥንቱ ዓለም የሰውን ልጅ እንደ ዕቃ በመነገድ ታዋቂ ነበሩ። ለዐረቦቹ የሴቶች ድርሻ ብዙ ልጆችን መውለድ ነው። ሕፃናቱ ተወልደው ማደግ እንደ ጀመሩ ወደ ሱሜሪያ (Sumerian)፣ አካዲያን (Akkadian)፣ ባቢሎን እና ወደ ሌሎች ከተሞች ይጓጓዛሉ፤

* * *

የዐረቦች እምነት ከተፈጥሮ ጋር ተያያዥ ነው፤ ሰማያት፣ ከዋክብት፣ ዛፎች፣ የገዘፉ ዐለቶች የመለኮታዊ ማንነት ሽርፍራፊ በእነርሱ ዘንድ እንዳለ ያምናሉ፤ እነዚህን ሁሉ ደግሞ አያይዞ አቀራርቦ የሚያማክላቸው በመካ የሚገኘው ካባው (ጥቁር ዐለት) ነው።

* * *

የቤድዊን ዐረቦች መኖሪያቸው በረሀው ነው፤ የኩዋሪሾቹ ደግሞ የዐረቢያ የባሕር ዳርቻዎች ናቸው። እነርሱ ከሌላው ዓለም ጋር በመገናኘት ንግድን ለምደዋል። ቤድዊኖች ለኑሮ የሚያስፈልጋቸውን ወደ እነርሱ በመሄድ ወይም በመምጣት ይገበያያሉ፤ ይህ ሒደት እስከ አንደኛው ክፍለ ዘመን እኩሌታ ቀጥሎ፣ ከ70 ዓ.ም. በኋላ ግን በመካከላቸው ሌሎች ሕዝቦች ገቡ- ዕብራውያን (አይሁዶች)። የዕብራውያኑ የመጉረፋቸው ምክንያት ሁለት ነው። አንደኛው፣ ለሮም አንገብርም ያሉ የአይሁድ ቀናተኞች (መቃባውያን) ባደረጉት ጦርነት ኃያሉ የሮም መንግሥት አይሁዶችን አስገበረ፤ ቤተ መቅደሳቸውንም አወደመ።

በዚህ ጊዜ አዝማሚያውን ያልወደዱ ወደ ዐረቢያ በረሃ ኮበለሉ:: <u>ሁለተኛው</u>፣ በምዕራብ የፋርስ መንግሥት፣ በሰሜን የባይዛንታይን መንግሥት አይሁዶችን አጠቁ:: ጥቃቱ ደግሞ ከሶሪያ እና ከመላው ፓለስቲና እንዲወጡ ሆነ:: ይህም በዐረብ ምድረ በዳ አስገኛቸው::

እነዚህን መጤዎች ዐረቦች አልተተናኮሉም፤ ይልቁንም ተቀበሏቸው፤ አይሁዶች ደግሞ የዕደ ጥበብ ዕውቀታቸውንና ሥራዎቻቸውን አስተዋወቁ፤ የወርቅ አንጥረኝነትንና የበረሃ ዛፎች ልማትን ወደ ዐረቦች አስገቡ፤ ቀስ እያሉም መንደርን፣ ኋላም ከተሞችን ሠሩ፤ መዲና በዕብራውያን ከተቆረቆሩት ቀዳሚ ከተማ አንዷ ነበረች:: የዕብራውያን የቀደመው የ2500 ዓመታት ታሪካቸው መነሻም የከተሞች ቁንጮ በማድረግ የሁሉ ነገር ማዕከል ትሆን ዘንድ አመቻቹ:: በእነዚህ ወቅቶች ዐረቦችና አይሁዶች ጥምር ሆነው ለጥቃት የሚመጡትን ክርስቲያኖች በጋራ ተከላከሉ::

ዐረቦች የዕብራውያን በጐ ሥነ ምግባር፣ በአንድ አምላክ ላይ ያላቸው እምነታቸው፣ ሌሎችን ወደ እምነታቸው በማስገበር ጽንፈኛ እንቅስቃሴ የሌላቸው ሕዝቦች መሆናቸው ለበርካታ ዘመናት በኅብረት ይኖሩ ዘንድ ረዳቸው:: ዐረቦች እነዚህን «መጽሐፍ ያላቸው ሕዝቦች» ወይም “the people of the book” በማለት ይጠሯቸዋል:: በተመሳሳይ ሁኔታ፣ የሰባ ሊቃናት መጽሐፍ የሆነው ሴፕቱዋጂንት (Septugint) በወቅቱ የዓለም ቋንቋ በሆነው በግሪክ መዘጋጀቱ ጳውሎስን በሮም ዓለም ላይ አሸናፊ እንዳደረገው ሁሉ፣ በዐረቢያ ውስጥም ያሉት አይሁዶች ከብሉይ ኪዳን ዕውቀትና እምነት ጋር መገኘታቸው በዚያ ዐረቦች ያደምጧቸው ዘንድ አድርጓቸዋል:: ይህ ደግሞ ለመሐመዳውያን ዋንኛው ሆኖ ተጠርቷል:: መሐመድ በጊዜው ተነሣሥቶ ለእስልምና እምነት መሥራች ለመሆን የበቃው ከአይሁዶች በመማሩ ነበር::

* * *

መሐመድ በሙሴ ታሪክ ተገርሟል፤ ሕዝብን ማስተባበር፣ ለአምላኩ መገዛቱና መሪ ሆኖ መውጣቱ፣ እርሱንም ተመሳሳይ

እርምጃ በዐረቦች ዘንድ እንዲወስድ አደፋፈረው:: መሐመድ ዐረቦች ለበርካታ ጣዖታት መገዛታቸውን አልወደደም፤ እንደ ብዛታቸው ለአገራዊ አጀንዳ ደካማ መሆናቸውን ጠልቶታል:: በተጨማሪም፣ በዘመኑ የነበረው የዐረብ መሳፍንት የእርስ በርስ ጦርነት አስከፍቶታል:: በተያያዥ፣ የዕብራውያን እምነትና የብሉይ ኪዳን ሰሙ-ጥሮች በእርሱ ሕይወት ላይ አዎንታዊ ተጽዕኖን አሳድረዋል:: እኒህ ሁሉ ሰውየውን «አሳቢ መፍትሔ ፈላጊ» አድርገውት ከረሙ (Max I. Dimont. *Jews, Gods and History*, ገጽ 186-194)::

* * *

በተይዩ፣ «ከሁለተኛው እስከ አምስተኛው ክፍለ ዘመን ቤተ ክርስቲያን በመከረኝነት ሕይወት ውስጥ ብታልፍም፣ በተያያዥ:- መናፍቅነት ከውስጥ ከቤተ ክርስቲያን አማንያን፣ እንዲሁም ፍልስፍናና መሰል ተጻራሪ አመለካከቶች ከወጪ የክርስትናን አስተምህሮ በመገዳደር ተፈታተኑ:: በተያያዥ፣ ቤተ ክርስቲያን የሚለዩናዊ ተልዕኮዋን ባለመወጣቷ ያልተደረሱ በርካታ አገራት ኖሩ:: በወንጌልም እምቢተኝነትና ዐመፀኝነት በአማንያን ዘንድ እየሰፋ በመሄዱ፣ እግዚአብሔር ሕዝቡን ለመገሠጽና ለማረም እስልምናን በአርጩሜነት አመጣ» የሚል ገለጻን ክርስቲያናዊ ጸሐፎች አስፍረዋል:: እስልምና በምሥራቃውያን በመሐሞት (Mahomet) እና ሙሐመድ (Muhammod)፣ በምዕራባውያን ደግሞ መሐመድ (Mohammed) በተባለ ሰው ተመሠረተ::

* * *

መሐመድ በ570 ዓ.ም. በመካ ተወለደ፣ በዚያ ከሰማይ እንደ ወደቀ የሚታመነውን ጥቁር ዐለት እያየም አደገ፣ በልጅነቱ ኮስማና እና በድንገት በሚጥል በሽታ የሚያጠቃው መሐመድ ወላጆቹን በሞት አጥቷልና ዕድገቱ በአጐቱ በአቡ ታሊብ (Abu Talib) ዘንድ ነበር:: አንድ ወቅት ከእርሱ ጋር የንግድ ቅኝት ለማድረግ ወደ ሶሪያ እየተጓዘ የአይሁድ ለፋሪዎችን እና ክርስቲያን ነዋሪዎችን የማግኘት ዕድል ገጠመው፤ ከእነርሱ ብዙ አደመጠ፤ በሰማውም ሁሉ ተደመመ::

ዕድሜው 25 ሲሆን ከድጃ ለተባለች ሀብታም ሴት ተቀጥሮ ኑሮውን መግፋት ተያያዘ። ከድጃ መበለት ሴት ነበረች። መሐመድ ባሏ የመሠረተውን የንግድ ሥራ በታማኝነት ተረክቦ ሠራ፣ ፍሬያማም ሆነ፤ ከዚያም አከታትሎ በ14 ዓመት የምትበልጠውን ከድጃን አግብቶ ዝናን፣ ሀብትንና ከበሬታን ገንዘቡ አደረገ።

* * *

በዚህ ወቅት ሀብታሙ መሐመድ፣ ዐረቦች የበርካታ ጣዖት አምላኪያን መሆናቸውን ጠላ፣ በአንድ ኃያል አምላክ የማመን አስፈላጊነትም ወሳኝ መሆኑን ተረዳ፤ ለዚህም ጉዳይ መልእክተኛ መሆንን ፈለገ።

በ40ኛው ዓመቱ በመካ አጠገብ ከሚገኘው የሂራ (Hira) ዋሻ በመግባት ለአንድ ወር ተቀመጠ፤ በዚያም ሳለ መሐመድ እንደሚለው፣ «ከሰማይ መልእክትን (መገለጥን) አገኘ። መልእክተኛው መልአኩ ገብርኤል «ሙሐመድ ሆይ! አንተ የእግዚአብሔር ነቢይ ነህ እና አትፍራ» አለው። «ሕዝብ ሁሉ ሊቀበለው የተገባው እምነትም እስላም (Islam) ተብሎ እንደሚጠራ ነገረው» ትርጉሙም፡፡ «መታዘዝ፣ እሺ ባይ» ማለት ነው። ገብርኤል መሐመድን ከዚህ በፊት ሙሴ መነሣቱን፣ ኋላም ላይ ኢየሱስ መምጣቱን ካሳወቀው በኋላ፣ እርሱ ግን የነቢያት መደምደሚያ እና የመጨረሻውን ዋንኛ መልእክት እንደሚቀበል አሳወቀው። መሐመድ ኢየሱስንም በተመለከተ የእግዚአብሔር ልጅ ቅዱስ ሰው መሆኑን፣ ዳሩ ግን ሞቱ፣ ትንሣኤውና ዕርገቱ በእርሱ ዘንድ አለመከናወናቸውን በመግለጽ፣ እስልምናን በዋናነት ስመስበክ ተነሣ። ይህ ደግሞ ለክርስትና ከምንም በላይ ጠላት እንደ ሆነ መጻሕፍት አረጋግጠዋል።

መሐመድ ከዋሻው ወሩን ጨርሶ ሲወጣ ቀዳሚ ተግባሩ ጣዖታቱን ማውገዝ ነበር፣ ሕዝቡ ግን በዚህ እንቅስቃሴው ሳቀበት። በ622 መካ በርካታ አይሁዶች የሚኖሩበት አገር በመሆኑ፣ ድጋፍን ከዕብራውያኑ አገኛለሁ በማለት የተነሣው መሐመድ የቃርዮሽ ተቃውሞ ስለ ተነሣበት ወደ መዲና ሸሸ። ይህ የሸሸበት ጊዜ ሒጅራ (Hegira) በመባል ለእስልምና የዘመን

አቆጣጠር አንድ አስኝቷል። ከስምንት ዓመት ቆይታ በኋላ መሐመድ ከተከታዮቹ ጋር ተደራጅቶ ወደ መካ ሲመለስ፣ በዓመቱ የቀናት ቁጥር ልክ የነበሩትን 360 ጣዖታት አወደመ። «መሐመድ ነቢዩ የሆነለት አንድ እግዚአብሔር አለ፣ እርሱም አላሕ» ነው ብሎ ሰበከ። በዚያ ያሉ ክርስቲያኖችና ዕብራውያን ጣዖታቱ በመውደማቸው ወገናዊነትን «ለነቢዩ» አሳዩ። በተያያዥ፣ ይህ አዲስ ሃይማኖት አምስት መሠረታዊ ሕግጋትን አሳወቀ፡-

1. ቃለ መሐላ «መሐመድ ነቢይ የሆነለት አንድ አላሕ መኖሩን» ማሳወቅ።
2. በቀን አምስት ጊዜ ፊትን ወደ መካ መልሶ ጸሎትን ወደ አላሕ ማድረስ።
3. መመጽወት።
4. በመሐመድ ዓመት «በረመዳን» ዐሒይ ወጥታ እስክትጠልቅ መፆም።
5. ከሕይወት ዘመን በአንዱ ወደ መካ መጓዝ።

የመሐመድ ትምህርቶች/መገለጦች «ቁርአን» በተባለ መጽሐፍ ተመዝግበዋል። «ቁርአን» ማለት «ማንበብ፣ መናገር» ማለት ነው። በቁርአን ላይ የተጻፉት በሃያ ሦስት (23) ዓመታት ውስጥ በተከታታይ መሐመድ የተቀበላቸው መልእክቶች እንደ ሆኑ ይታመናል። ሙስሊሞች በቁርአን ላይ ያለው መልእክት ሁሉ አስቀድሞ በእግዚአብሔር ዙፋን አጠገብ በትልቅ ዐለት ላይ ተጽፎ የነበረ መሆኑን ያምናሉ። ገብርኤል ከዚያ እየቆነጠረ ለመሐመድ በየጊዜው ገልጦ ጨርሶለታል። በቁርአን አማንያኑ ማስተዳደር እስከ ቻሉ ድረስ አራት እና ከዚያ በላይ ሚስትን ያገቡ ዘንድ ይፈቅዳል።

* * *

መሐመድን በተመለከተ ሰዎች እንዲህ ይመሰክሩለታል፡- «መሐመድ በእርግጥም ከእግዚአብሔር የተላከ ሰው ነው፤ የመላኩም መሠረታዊ ምክንያት የእግዚአብሔርን ያልተገለጠ ባሕርይ ይገልጽ ዘንድ ነው» ይላሉ። ሲያብራሩም፣ በነብዩ ሙሴ

የእግዚአብሔር መጋቢነት እና ኃያልነት፣ በሰለሞን የእግዚአብሔር ጥበብ፣ ልዕልናና ክብር፣ በኢየሱስ የእግዚአብሔር ጽድቅ፣ ሁሉን ቻይነት እና አድራጊነቱ ይገልጽባቸው ዘንድ ምክንያት ሆነዋል፤ በመሐመድ ደግሞ ሰያፊነቱ፣ አጥፊነቱ፣ ተበቃይነቱ ይገለጥበት ዘንድ ነቢዩን ልኮታል። የእነዚህ ሁሉ መገጣጠም እግዚአብሔር ማን ነው? የሚለውን ይመልሳል፣» በማለት ጽፈዋል።

ሙስሊሞች፣ «ጸሎት ወደ እግዚአብሔር በቅርብ ርቀት ያኖራል፣ ፆም በመንግሥተ ሰማይ ደጃፍ ላይ ያስገኛል፣ ምጽዋት የገነትን በር ያስከፍታል፣ ስለ እምነት የተደረገ ቅዱስ ጦርነት ደግሞ ወደ መንግሥተ ሰማይ ውስጠኛው ገነት ያስገባል፣» የሚል እምነት አላቸው።

መሐመድ ከመሞቱ በፊት መካን አሸንፎ እንደ ያዘ የዓለም ንጉሦችና ገዥዎች ዓላማውን ይረዱ ዘንድ በየአገሩ መልእክተኞችን ልኳል። በመልእክቱ፣ «የእግዚአብሔር መልእክተኛ» መሆኑን ገልጾ የማይታዘዙትን በሰይፉ እንደሚያጠፋ አሳውቆ ነበር። ይህም የመሐመድን ፈለግ በተከተለው ከሊፋ (Calipha) ቀጠለ። ከሊፋ ኃይሉን እያሰፋ እስከ አትላንቲክ ውቂያኖስ ድንበር ድረስ መጣ። በ662 ሶሪያን፣ ግብፅን፣ ሜሶጶጣሚያን፣ ፋርስን (Persian) አሸንፎ ያዘ።

ከዚህ ቀድሞ 637 ከሊፋ ዑመር (Caliplia Omar) ኢየሩሳሌምን ወርሮ የቀደመው ቤተ መቅደስ ባለበት ትይዩ ታላቁን መስጊድ ገነባ። ይህ ሰው በተለይ እስክንድርያ (ግብፅ) የሚገኙትን የዓለም ቅርሶች እና ታዋቂውን ቤተ መጻሕፍት አቃጠለ። «ከቁርአን በቀር ሌላ ምንም መጽሐፍ አይኑር፣» ብሎም አወጀ። በዚህ ወቅት በርካታ ክርስቲያናዊ ጽሑፎች ወደሙ፣ በርካታ ቤተ ክርስቲያናት ተቃጠሉ፣ የተረፋትም መስጊድ ሆኑ። ይህ ከመሆኑ በፊት ግን ለሜን አፍሪካ እነ ተርቱሊያንን፣ አውግስጢንን፣ ሳይፕሪያንን አስገኝታ ለክርስትና እምነት ማደግ አስተዋጽኦ ማድ ረጓ አይዘነጋም።

ጦራቸውን እያሰፋ የሄዱት ሙስሊሞች በ732 መሐመድ በሞተ በመቶኛው ዓመቱ ግስጋሴያቸው በቻርለስ ማርቴል (Charles Martel) «መዶሻው» በመባል በሚታወቀው የፍራንኮች (Franks) መሪ ድል ተነሥተው በ6ቱ ቀን ጦርነት ተረቱ፤ ስፔንንም አልፈው ሳይሄዱ ቀሩ። S. M. Houghton. *Sketches form Church History,* ገጽ 34-38።

እስልምናን በተመለከተ ለተሻለ ግንዛቤ የሚያግዙ አንዳንድ ነጥቦች

ካባን በተመለከተ

«አብርሃም - ሙስሊም ነው . . . አጋር እና እስማኤል በበረሃ በውኃ ጥም ተቃጥለው ሳሉ፣ እስማኤል በቁጣ እሸዋውን በመታው ጊዜ ውኃ ፈለቀለት፤ ይህንን ተዐምር አብርሃም መጥቶ ካየ በኋላ በአጠገቡ ቤተ መቅደስን ሠራ፤ በምሥራቅ ባለው በቤተ መቅደስ ጉን ከተደጋግሞ አባቱ የወረሰውን በምድር ላይ የመጀመሪያው ሰው አዳም ከገነት ይዞ የወጣውን ጥቁር ድንጋይ አቆመለት። ካባ በተባለው ቤተ መቅደስ አጠገብ ዘምዘም ከሚባለው ምንጭ አጋርና ልጇዋ እየተጠቀሙ ቤተሰቦቻቸውን አደራጁ፤ ኋላም መካ የተባለች ከተማን ሠሩ፣» ይላሉ።

***

ሌላኛው ገለጻ ደግሞ፣ «እስማኤል ከመወለዱ ከብዙ ዘመን በፊት አብርሃምም ሳይወለድ፣ ዓለምም ከመፈጠሩ በፊት 2000 ዓመት አስቀድሞ ካባ በሰማይ ተሠርቶ ነበር። የመጀመሪያው አዳም የማይገባውን ሥራ በመሥራቱ ከገነት ሲያወጣው፣ ያኔ የነበረውን የሚመስል ሠርቶ በምድር ላይ ሌላ ካባን አኖረለት፣» ይላሉ።

መሐመድ እና ገለጻው

ጣዖታትን በተመለከተ:- የቀድሞ አባታችሁ አብርሃም በአባቱ ቤት በከለዳውያን አገር ጣዖቶችን እንዴት አድርጎ እንዳጠፋ በመግለጽ፣ ድርጊቱ እንግዳ ነገር እንዳልሆነ ያስረዳ ነበር።

ሕዝቡ ያምኑት ዘንድ ተአምር እንዲሠራ ሲጠየቅም፣ «. . . እናንተ ምልክትና ተአምራት የምትፈልጉ፣ እነሆ እንደምታዩት ለማይን ያለ ባላና ያለ ምሰሶ ፀርግቶ ዙፋኑ ላይ በመውጣት

ፀሐይንና ጨረቃን ከሥልጣኑ በታች አደረጋቸው:: እስቲ የተፈጠሩትን ሁሉ ተመልከቱ . . . ወዮ እናንተ እምነት የሌላችሁ፣ እኔ ግን የምትስግዱለትን ጣዖት የማመልክ አይደለሁም፣» በማለት ፍጥረቱ በራሱ ተአምራቱ መሆኑን በመግለጽ ሌላ ተአምርን አትፈልጉ ይል እንደ ነበር ተጽፎለታል::

የዓለም ታሪክ አይሁዶች መዲናን እንደ መሠረቱ ይገልጻል፤ የእስልምና ገለጻ ደግሞ መሐመድን የመካ ሰዎች በተቃወሙት ጊዜ ሸሽቶ የሄደው ያትሪብ ወደምትባል መንደር ነበር:: ለኑሮና ለትምህርት ስለ ተመቸው ስሟን በመቀየር መዲና ተባለች፣ ትርጓሜውም «የነቢዩ መዲና» ማለት ነው ይላል::

ብቸኛው በተአምራት የገነነ ነቢይ-መሐመድ

መሐመድ ሲወለድ ምን ሆነ?

መሐመድ በተወለደ ጊዜ «በዓለም ውስጥ ያሉ ጣዖቶች ሁሉ ተንቀጥቅጠው ከቆሙበት ስፍራ ላይ እየተፈነቀሉ ወደቁ . . .» መሐመድ መጀመሪያ ዐይኑን ሲገልጥ ጣዖቶቹን ወደ ሰማይ እንሥቶ «ላ! ኢላሃ አላህ መሐመድ ረሱል አላህ (ሌላ አምላክ ያለ አላህ የለም፣ መሐመድም የአላህ ነቢይ ነው)» አላቸው::

አፋዊ ታሪክ 1

የፋርስ ንጉሥና ሚኒስትሮቹ ከዕለታት አንድ ቀን ሌሊት ወጥተው በከዋክብት ብርሃን የደመቀውን ሰማይ ሲመለከቱ በድንገት የአንድ ኮከብ ብርሃን ከዐሐይ ይበልጥ አንጸባርቆ አዩት . . . እነርሱም፣ «ዛሬ ትልቅ ነቢይ ተወልዷል» ማለት ነው ብለው አመኑ:: በዚያን ሰዓት የመሐመድ እናት በምጥ ላይ ነበረች::

አፋዊ ታሪክ 2

መሐመድ በተወለደ ጊዜ ተራራዎች ደነሱ፣ ዘፈኑ፣ ዛፎችም በደስታ በሹክሹክታ ተነጋገሩ፣ «ከአላህ በቀር ሌላ አምላክ የለም፣ መሐመድ ነቢይ ነው» ተባባሉ፣ አዕዋፍ ዘመሩ፤ በባሕር ውስጥ ያሉ ፍጥረታት ከውኃ ብቅ እያሉ እነሆ፣ ጊዜው መጣ፤ አሁን ዓለም የሚመራው ብርሀን አለው» አሉ::

አፋዊ ታሪክ 3

ታሙስ የተባለው ታላቅ ዓሣ 700,000 ጅራት አለው:: ጀርባው ስፊ ከመሆኑ የተነሣ 700,000 ሠንጋ በሬዎች በጀርባው ላይ ሲፈነድቁ ምንም አይመስለውም፤ መሐመድ በተወለደ ጊዜ «ታሙስ ደስ ብሎት በጅራቱ ተንቀሳቀሰ፣ በዚህ ሰዓት መሬት ተንቀጠቀጠች:: አላህ በቶሎ ታሙስን ፀጥ ባያደርገው ኖሮ መሬት ተገለባብጣ ሁሉም ያከትምለት ነበር::»

አፋዊ ታሪክ 4

መሐመድ እራስ ላስ ብዙ ሰዎች ሲያዩት ይመጡ ነበር፣ ከዐይኑ ታላቅ ብርሀን ይወጣ ነበር፣ ጠያቂዎቹም ዐይናቸውን ይጋርዱ ነበር::

አፋዊ ታሪክ 5

ሰባት ሺህ መላእክት በሰማይ ጠል የተሞላ አንድ የወርቅ ሳህን አምጥተው ገላውን በዚያ ይታጠብ ነበር:: ከዚህም የተነሣ፣ ከመኝታው በተነሣ ቁጥር ንጹሕ ነበር::

አፋዊ ታሪክ 6

መሐመድ የግመል እረኛ በነበረ ጊዜ ትኩሳት አይሰማውም፣ ምክንያቱም ትንሽ ደመና ሁልጊዜ በየሄደበት ከእናቱ ላይ ሆና ትከተለው ነበርና ነው::

አፋዊ ታሪክ 7

ሌሊት ሌሊት የመሐመድ ዐይኖች እንደ ፀሐይ ያበሩ ስለ ነበረ፣ በጨለማ የወደቀ ደቃቅ ነገርን እንኳ ያለ ችግር ያነሣ ነበር::

አፋዊ ታሪክ 8

መሐመድ በበረሃ ላለ ልብሱን ማውለቅ ፈልጎ ሰዎችን አፈረ፤ በግራ እና በቀኝ በሩቅ ያሉትን ዛፎች በጠራቸው ጊዜ መጥተው ጋረዱት፣ ያለ ችግርም ልብሱን ቀየረ::

አፋዊ ታሪክ 9

መሐመድ መካን ድል ባደረገ ጊዜ ንስር በቀስቱ ላይ ያስበት በትር ተሸለመ፤ እርሱ ግን የጣዖትን ምስል ይቃወም ስለ ነበረ፣

የንስር ምልክት ያለበትን ስጦታ ቤቱ ይዞ መግባት አልፈለገም፤ እጁንም በቀስቱ ላይ ሲያደርግ ንስሩ ሕይወት አግኝቶ ስለ በረረ፣ ቀስቱን በነጻነት መያዝ ቻለ።

አፋዊ ታሪክ 10

በሞቱም ጊዜ በአልጋው ሥር መቃብሩ ተቆፈረ፤ በቁፋሮውም ወቅት ከሩቅ የሚያበራ ድንጋይ አገኙ፣ ይህንንም አውጥተው በነቢዩ መሐመድ መቃብር ላይ አኖሩለት።

* * *

እነዚህን የመሰሉ ሌሎች በርካታ አፋዊ ታሪኮች እንዳሉ ልብ ማለት ተገቢ ነው። ለምን ይሆን ከማንም ነቢይ በላይ ለመሐመድ አፈ ታሪክ የበዛለት? የክርስትና መሠረት እና እውነት የሆነው ኢየሱስ ክርስቶስ ይህን የመሰሉ አፋዊ ታሪኮች የሉትም፤ አርግጥ ገዳማዊነት እየተስፋፋ በነበሩባቸው ዘመኖች «ክርስቲያናዊ» አፈ ታሪኮች በየመልኩ ተፈብርከዋል። እነዚህ ግን በሐሰት እውነትን ለማሳደግ የተደረጉ አጉንሎች ነበሩ። (ኃይሉ ገብርኤል ነገሮ፣ *ታላላቅ ሃይማኖቶች እንዴት ተጀመሩ?* 1955፣ ገጽ 275-306።)

መሠረታዊ ቁም ነገሮች፡- እስልምና ሊታመን በማይችሉ የነቢዩ ገድሎች መሞላቱ ብቻ ሳይሆን ጥያቄን የሚፈጥረው፣ በአስተምህሮ ደረጃ የቀመራቸው ትምህርቶቹ ክርስቶስን ያማከሉ እንደ ነበሩ ተከታዮቹን የቤተ ክርስቲያን ጉባኤዎችን ልብ በሉ።

***

የኢየሩሳሌም ጉባኤ መነሻ፡- ደኅንነት በጸጋ እና ሕግም ነው አለ →	51 ዓ.ም. ደኅንነት በጸጋ ብቻ
የኒቂያ ጉባኤ አርዮስ-ኢየሱስ ፍጡር ነው አለ። →	325 ዓ.ም. ኢየሱስ አምላክ ነው!
የቁስጥንጥንያ ጉባኤ-አቡሊናርዮስ በሥላሴ መካከል መበላለጥ አለ፤ መቅደንዩስ መንፈስ ቅዱስ በፍጥረት ውስጥ የተሰራጨ ፍጡር ነው አለ። →	381 ዓ.ም. እኩልነት- በሥላሴ ሁሉ- መንፈስ ቅዱስም አምላክ ነው!
የኤፌሶን ጉባኤ 1ኛ ፔላጂየስ የአዳም ኃጢአት ለልጆቹ አይተላለፍም አለ። ንስጥሮስ ኢየሱስ ከድንግል አልተ ወለደም በሕፃንነቱም ሊሰገድለት አይገባም አለ። →	431 ዓ.ም ሰዎች ሁሉ ከአዳም የተነሣ በኃጢአት ተወልደዋል።
የኤፌሶን ጉባኤ 2ኛው አውጣኪ ፍጹም ሰውነቱ በመለኮቱ ውስጥ ተውጦ ቀርቷል አለ። →	449 ዓ.ም በመለኮት ላይ ሰውነት ተደረበ እንጂ፣ ኢየሱስ ከማርያም ቢወለድም ሊሰገድለት የተገባ ነው።
የቀልኬዶን ጉባኤ፡- የኢየሱስ ሁለት ባሕርይ የመቀላቀል ጠባይ አለው። →	481 ዓ.ም የኢየሱስ ሁለት ባሕርይ ያለመቀላቀል አብረው አሉ፣ ይኖራሉ። ይላል።

እስልምና በ570 በተወለደው መሐመድ ሲጀምር፣ ክርስቲያኖች 51-481 ያካሄዷቸውን የመከራከሪያ ነጥቦችን ሁሉ ከግምት ውስጥ በማስገባት ሌላኛውን ሃይማኖት መፍጠሩን የታሪክ ተመራማሪዎች ይስማሙብታል። ነቢዩ መሐመድ ተቀባይነቱን ያሰፋ ዘንድ የብሉይ ኪዳን ታሪኮችን በማጣጣም ለእርሱ እንቅስቃሴ ዋንኛ መንደርደሪያ አድርጓቸዋል። ለምሳሌ፣ ነቢዩ በ40 ዓመት ወደ ዋሻው ደርሶ በ40 ቀን ቆይታው ገብርኤል የገለጠለትን ሲያስተምር፣ የ40 ቁጥር መለኮታዊ ገጽታን ከመጽሐፍ ቅዱስ ታሪክ አኳያ አብራርቷል።

- በኖኅ ዘመን ለ40 ቀናት ዝናብ ዘንቧል።

- ሙሴ የተጠራው በ40 ዓመቱ ሲሆን፣ በሲና ተራራ የቆየው ለ40 ቀናት ነበር።
- ሰላዮች የተሰፋዪቱን ምድር የሰለሉት ለ40 ቀናት ነበር።
- በዳዊት ዘመን የጎልያድ ተግዳሮት ለ40 ቀናት ነበር።
- ሰነነዌ የንስሐ ወቅት 40 ቀናት ተቈረጠ።
- ኢየሱስ ለ40 ቀናት በምድረ በዳ ቆየ።
- ኢየሱስ ከትንሣኤው በኋላ 40 ቀናት አብሮ ቆየ።
- እነዚህን የመሳሰሉ አቆጣጠሮች የመጨረሻውን መልእክት ያዘ ለመምጣት ዋስትና ሆነውለት ተጽፎለታል።

ጸጋ፣ መሐመድ እና ዐረቦች

ክፍል ሁለት

«. . . ሌሎች ሕዝቦች የሚሰግዱላቸው አማልክት ጣዖታት ናቸው፣ እግዚአብሔር ግን ሰማይን የፈጠረ አምላክ ነው . . .» (መዝ. 96:5)።

* * *

«. . . የምትወዱኝ ከሆነ ትእዛዜን ትጠብቃላችሁ . . .» (ዮሐ. 14:15)።

* * *

ሁለቱ ጥቅሶች መሠረታዊ መልእክትን በውስጣቸው እንዳዘሉ ልብ በሉ። መሐመድ ከግል ታሪኩ በመነሣት ሲጠና፣ «እውነትን ፈላጊ» ይመስላል። ብዙዎቹ ዛሬም እውነቱ የቱ ነው ብለው በትጋት እንደሚያጠኑ ሁሉ፣ እርሱም በስድስተኛው ክፍለ ዘመን ላይ ተገኝቶ ይህን አድርጓል።

መሐመድ፣ አውቆትም ይሁን ሳያውቅ፣ አቅጣጫ ያሲያዙት የእውቀት ጠቋሚዎች ነበሩት። አንደኛው፣ ከእስልምና ቀድሞ የነበረው የሒንዱ ሃይማኖት ነበር። ሕንዳውያን ከሩቅ ምሥራቅ ተነሥተው የዐረቢያን በረሀ አቋርጠው እስከ አውሮፓ

ይጓጓዟሉ። በዚህ ጉዟቸው ወቅት ሃይማኖታቸውም አብሮ ተንቀሳቀሸ ነው። እምነቱ «ራስን ከዚህ ዓለም በመለየት (በመገንጠል) በሌላኛው ዓለም (በመንፈሳዊው ዓለም) የሚያስገኝ ልምምድ ነው፤» ይህንንም ለረዥም ሰዓታት በመመሰጥ በአማኞቹ ዘንድ ተግባራዊ ይሆናል።

መሐመድ ከመካ ሦስት ማይልስ ከሚርቀው የሒራ ዋሻ ተገኝቶ ያከናውን የነበረው የሒንዱውያንን ሃይማኖታዊ መገለጫን መሠረት በማድረግ እንደ ነበር ይነገራል። ሾልተር አኽማን ከመናፍስት ከሚያገናኘው እምነት ወደ ክርስትና ሲመጣ የሰጠው ምስክርነት፣ «መመሰጥ ክርስቲያናዊ ልምምድ አይደለም፤ እረማውያን ከክፉ መናፍስት ጋር የሚገናኙበት ብቸኛ መንገድ ነው፤ በውጤቱ ባርነትን እንጂ ነጻነትን፣ ሽክምን እንጂ ቅለትን አያመጣም» የሚለው ሰነዱ ከገምት ይገባል።

የሂንዱ እምነት ተከታይ የነበረው ጉሩ ራቢንዳራዝ ማሐራጅ ወደ ክርስትና ከመጣ በኋላ በግል ታሪክ መጽሐፉ ላይ፣ «የዮጋ ልምምዴ በላቀ መመሰጥ ውስጥ ራሴን በማስገኘት ከሂንዱ መለኮታዊ ማንነቶች ጋር ያገናኘኝ ነበር። ይህ ግን ፈጽሞ ከክርስትና ልምምድ የራቀ መሆኑን በጌታ ሆኜ ተረድቼዋለሁ፣» ብሏል።

ጉሩ ገለጣውን የሚያዳብረው 2ኛ ቆሮንቶስ 11:14-15 ላይ ነው፤ «ሰይጣን የብርሃን መልአክ ለመምሰል ራሱን ይለውጣል። ስለዚህ የሰይጣንም አገልጋዮች የጽድቅ አገልጋዮችን ለመምሰል ራሳቸውን ቢለውጡ አያስደንቅም፣ በመጨረሻ የሥራቸውን ዋጋ ያገኛሉ...» በማለት የመሐመድ ገለጻና ልምምድ ከምሥራቃውያን የመመሰጥ አምልኮ ተጽዕኖ የታየበት እንደ ነበር ይገመታል። በነቢዩ መሐመድ ሕይወት ውስጥ ሚስቱ ክድጃ፣ አጎቱ እና የኋለኞቹ ሚስቶቹ ድርሻ ነበራቸው። በተለይም ተገለጠልኝ ማለት እንደ ጀመረ አጎቱ ዋራካ ኢብን ናውፋል (Waraqah Ibn Nawfal) ለክድጃ ለሚስቱ ያሳሰባት፣ «ለባለቤትሽ የተገለጠለት የሙሴ አምላክ የሆነው እግዚአብሔር ነው፤ መሐመድ ለዚህ ሕዝብ ነቢይ ሆኖ ተነሥቷልና በአሳቡ እንዲጸና ምከሪው፣» የሚል ነበር።

የከድጃ የሕይወት ደጎራ ክርስትና ነበር፤ ስለ ክርስቶስ እምነት ነበራት፣ ዕውቀቷ ግን በገደብ ነበር፣ በተለይም የአርዮስ ትምህርት እና የንስጥሮስ ትምህርቶች በዐረቢያ ያሉትን ክርስቲያኖች አቃውሰው እንደ ነበር ይታወቃል። አርዮስ ክርስቶስ ፍጡር ነው ማለቱ፤ ንስጥሮስም፣ ማርያም የወለደችው ፍጡር ሆኖ የእግዚአብሔር መሣሪያ የሚሆን ሰውን እንጂ ፈጣሪን አይደለም፤ ስባ ስገል መለኮት ሳልሆነው ኢየሱስ በመስገዳቸው ተሳስተዋል የሚል ግንዛቤው ተስፋፍቶ በእነ ከድጃም ዙሪያ ተጽዕኖ አሳድሮ ባለበት ጊዜ ነበር መሐመድ «ተገለጠልኝ» ያለው።

ይህን መልእክቱን ይዞ ወደ ሕዝቡ በመጣም ጊዜ መልእክቱን ያልተቀበሉት በዝተው ነበር፤ ከምክንያቶቻቸው አንዱ «በርኩስ መንፈስ አማካኝነት» ይናገራል በማለት መቃወማቸው፣ የመገለጡን ምንጭ አጣቁሟል። ቁርአን ይህን ለማስተባበል በተለያዩ ስፍራዎች «ዕብድና ጠንቋይ» እንዳልነበረ ጽፏል። ይህ አባባል የመገለጡ ምንጭ ትክክል ከመሆኑ የተነሣ ሳይሆን አይቀርም የሚል ጥርጣሬን ፈጥሯል። ለምሳሌ፣ ከቁርአን 3 ክፍሎች እንውሰድ፡- «እኛ ለዕብድ ባለ ቅኔ ብለን አማልክቶቻችንን የምንተው ነን? ይሉም ነበር» (37፣36)።

«. . . ከርሱ የዞሩ፤ (ከሰው) የተስተማረ ዕብድ ነው . . .» (44፣14)

«. . . አንተም በጌታህ ጸጋ ምክንያት ጠንቋይም ዕብድም አይደለህም . . .» (52፣29)። እነዚህ አባባሎች መሐመድ በርኩስ መንፈስ እንደ ተመራ ያመለክታሉ።

ከዚህ በትይዩ መሐመድ ከመወለዱ 500 ዓመታት ቀድሞ ሐዋርያው ዮሐንስ ያመላከተውና ያዘዋወረው ጽሑፍ እስልምናን በተመለከተ ከግምት መግባት አለበት። 1ኛ ዮሐ. 4:1-3 «ወዳጆች ሆይ፣ በዓለም ላይ ብዙ ሐሰተኞች ነቢያት ስለ ተነሡ መንፈስን ሁሉ አትመኑ፣ ይልቅስ መንፈሶች የእግዚአብሔር መሆናቸውንና አለመሆናቸውን መርምሩ፤ የእግዚአብሔርን መንፈስ ለይታችሁ የምታውቁት እነሆ በነዚህ ነው፡- ኢየሱስ ክርስቶስ ሰው ሆኖ በሥጋ መገለጡን የሚመሰክር መንፈስ ሁሉ የእግዚአብሔር

መንፈስ ነው፣ ኢየሱስ ክርስቶስ ሰው ሆኖ በሥጋ መገለጡን የማይመሰክር መንፈስ ሁሉ የእግዚአብሔር መንፈስ አይደለም፤ ይህም መንፈስ ይመጣል ሲባል የሰማችሁት የክርስቶስ ተቃዋሚ መንፈስ ነው፤ እርሱ አሁን እንኳን በዓለም ላይ አለ፣» በማለት አስተምሯል። ይህም በየጊዜው እውነት ሆኖ ተገልጿል። በተለይም በዐረቢያ መሐመድ በተነሣበት ጊዜ በመላው ዐረቢያ ያሉ ክርስቲያኖች የመጣውን እንቅስቃሴ ለመግታት ወይም ለመቃወም አቅም አልነበራቸውም።

* * *

መሐመድ፣ ከከድጃ ሞት በኋላ በርካታ ሚስቶችን አግብቷል፤ ካገባቸው ውስጥ ሪሀና አይሁዳዊት፣ ሶፊያም ለማስገበር ባደረገው ጦርነት ባሏን ገድሎ ያገባትም አይሁዳዊት ነበረች። ከእነዚህ ሴቶች የዕብራውያንን የእምነት ምንነት የበለጠ በመገንዘብ ለእንቅስቃሴው ከፍተኛ አስተዋጽኦ አድርገውታል። የግብፅ ገዢ ሞካውካ (Moqawqa) ለመሐመድ ሁለት የኢትዮጵያ ክርስቲያን ባሪያዎችን ሸልሞት ነበር፣ እነርሱ ደግሞ ስለ ኢየሱስ ክርስቶስና ስለ ወንጌል ገልጸውለታል። ከዚህም የተነሣ፣ ስለ ብሉይም ሆነ ስለ አዲስ ኪዳን ከቅርቦቹ በመነሣት የበለጠ ግንዛቤን እንዳዳበረ ይታወቃል።

እነዚህ ሁሉ መሐመድን በተመለከተ ዕድለኛ ያሰኙታል። የክርስቶስን ቃል ይሰማ ዘንድ በርካታ ገጠመኞች ነበሩትና። እርሱ ግን ሁሉንም አሳግዞብ በመቀያየጥና በመጎራረድ የተለየን አዲስ ሃይማኖት ፈጠረበት።

በዐረቦች ምድር እስልምና ቢፈጠርም፣ እግዚአብሔር ግን ለዐረቦች ቀድሞ የክርስቶስን ፍቅር በመግለጥ ዕቅዱን ተግባራዊ አድርጎት እንደ ነበር ወንጌልና የዓለም ታሪክ ያረጋግጣል።

ለዚህ የመነሻ መረጃው በዓለ ኀምሳ ነው። በዚያን ዕለት በኢየሩሳሌም ከተማ በዓለም ያሉ አይሁዶች ሁሉ ተገኝተዋል፤ አይሁዶቹ ለወንጌል ምላሽ ሰጥተው ወደየመጡባቸው አገራት ሲመለሱ ክርስትናን በያሉበት አስፋፍተዋል። ሐዋ. 2:11፣ «በእስያም፣ በፍርግያም በጵንፍልያም፣ በግብፅም፣ በቀሬናም፣

በኩል ባሉት በሊቢያ ወረዳዎች የምንኖር በሮሜም የምንቀመጥ አይሁድም ወደ ይሁዲነትም የገባን የቀርጤስና የዓረብ ሰዎች የእግዚአብሔርን ታላቅ ሥራ በልሳኖቻችን ሲናገሩ እንሰማቸዋለን . . .» አሉ:: ይህ ገለጻ ዐረቦች ለጸጋ ወንጌል የተጋለጡ ዕድለኞች እንደ ነበሩ ያስረዳል:: በቁጥር 38፤ ጴጥሮስ ንስሐ ስገቡት እና ሊጠመቁ ለተዘጋጁት 3000 ሕዝብ የነገራቸው ተስፋ፣ «. . . የተስፋው ቃል ስእናንተና ለልጆቻችሁ ጌታ እምላካችንም ወደ እርሱ ለሚጠራቸው በሩቅ ላሉ ሁሉ ነውና እላቸው . . .» ይህ ገለጻ በዓለም ዙሪያ ተግባራዊ ሆኗል፤ ለዐረቦችም ተመሳሳይ ነው::

ዐረቦች የጸጋን ወንጌል ይሰሙ ዘንድ ስደት ትልቁን ድርሻ ወስዷል፤ የሮም መንግሥት ከ64 ዓ.ም ጀምሮ የፈጸመው አንገልት በርካታ ክርስቲያኖች መጠጊያ ፍለጋ ወደ ዐረቢያ ስላጡ ገስግሰው በዚያ ኖረዋል:: ከዚህም ለዘመናት የወንጌል መልእክት በዐረቦች ዘንድ ሰፍኖ እንደ ነበር ማረጋገጥ ይቻላል::

እስላምና የሚተገብራቸው መሠረታዊ ደንቦች

መሠረታዊ ደንቦቹ እምስት ሲሆኑ፣ ስድስተኛው ግን ያልተጻፈው ነው፣ መሠየፍ፤

1. ሸሀዳ (Shahada) - «ከአላሕ በቀር አምላክ የለም፣ ነቢዩም መሐመድ ነው::»
2. ሳላት (Salat) - በቀን አምስት ጊዜ ወደ መካ ዞሮ ጸሎት ማቅረብ::
3. ዘካ (Zakat) - ምጽዋት::
4. ሀጂ (Hajj) - ቢያንስ አንድ ጊዜ ወደ መካ ጉዞ ማድረግ::
5. ፆም (Sawm) - በረመዳን ከጠዋት እስከ ማታ መጾም::

ጅሀድ ስድስተኛው በመሆን ይቆጠራል - መሠየፍ ነው:: ይህን ቁርአን 2:256፣ «በሃይማኖት ማስገደድ የለም፣ ቅኑ መንገድ ከጠማማው በእርግጥ ተገለጠ፣ በጣዖትም የሚክድና በአላህ የሚያምን ሰው መበጠስ የሌላትን ጠንካራ ዘለበት በእርግጥ ጨበጠ::»

2:190 «. . . የሚጋደሉዋችሁን (ከሀዲዎች) በአላህ መንገድ ተጋደሉ . . .»

9:29 «. . . መጽሐፍን ከተሰጡት ሰዎች እነዚያን በአላህና በመጨረሻው ቀን የማያምኑትን አላህና መልክተኛው እርም ያደ ረጉትንም እርም የማያደርጉትንና እውነተኛውንም ሀይማኖት የማይቀበሉትን እነርሱ የተዋረዱ ግብርን በእጆቻቸው እስከሚሰጡ ድረስ ተዋጉዋቸው. . .»

በመጨረሻም፣ የእግዚአብሔር ጸጋ በክርስቶስ እማካኝነት ከሰ ዎች ሁሉ ደረሰ:: ይህም ስመሐመድ እና ስዐረቦች አስቀድሞ ተገልጸ እንደ ነበር ማስተዋል የእግዚአብሔር ታሪክ ሠሪነት በሰዎች ሕይወት ውስጥ እውነት መሆኑን አረጋግጧል::

ምዕራፍ አሥራ አምስት

የምሥራቅ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን

የኦርቶዶክስ ቃላዊ ፍቺ «ቀጥተኛ ትክክለኛ እምነት» ማለት ነው:: ስለ ምሥራቅ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ስንጽፍ ግን፣ «ቅድስት የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን» “Holy Orthodox Church” ወይም በብሔራዊ ደረጃ የግሪክ ኦርቶዶክስ፣ የራሺያ ኦርቶዶክስ፣ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ፣ ወዘተ. . . በሚል ስም እንደሚጠሩ ልብ በማለት ነው::

የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ውስጥ እራት ማዕከላትን በዋናነት ይዛለች-ኮንስታንቲኖፕል፣ ኢየሩሳሌም፣ እንጾኪያና እስክንድርያ:: ከእነዚህም ኮንስታንቲኖፕል፣ በተቀሩት ላይ እንጋፋነትና ተሰሚነት ነበራት::

ከእራቱ በተጨማሪ እሥራ አንዱ ቤተ ክርስቲያናት በየመጠሪያ አገሮቻቸው ታውቀዋል፤ የራሺያ፣ የቆጵሮስ፣ የግሪክ፣ የቡልጋሪያ፣ የሩማንያ፣ የሳይቤሪያ፣ የአልባንያ፣ የጆርጂያ፣ የቼኮዝሎቫኪያ፣ የፖላንድና የሲናይ (Sinai) ከአራቱ ጋር በመጠራት አሥራ አምስቱ በዓለም ላይ ታዋቂነትን አግኝተዋል::

ጢሞቴዎስ ዌር (Timothy Ware) በመጽሐፉ፣ «የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በአንድ ማዕከላዊ አመራር የማትመራ ራስ - ገዝ የሆነች፣ ልዕልናዋን ራሷ በራሷ የምታስጠብቅ ስትሆን፣ አሥራ አምስት ያህሉ ብሔራዊ ቤተ ክርስቲያናትን የሚያገናኛቸውና የሚያመሳስላቸው ሁለት ጉዳይ ብቻ ነው፤ የአስተምህሮ (የእምነት) አንድነት አንዱ ሲሆን፣ ሌላኛው የሥርዓተ እምነታቸው (Sacraments) አደራረግ አንድ ዐይነት መሆን ነው» (Ware. ገጽ 15) በማለት የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንን አቋም ይገልጻል።

በመሠረቱ፣ የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከሦስቱ የክርስትና ዋንኞቹ አንዷ ነች-ከሮማን ካቶሊክ እና ከፕሮቴስታንት። የአማኞች ቁጥራቸው 1 ቢሊዮን ካቶሊክ፣ 500 ሚሊዮን ፕሮቴስታንት፣ 200 ሚሊዮን የኦርቶዶክስ ተከታዮች በዓለም ላይ ይቆጠራሉ።

የጠራ «ሐዋርያዊ ትውፊት»፡- ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የጠራውን የክርስትና እምነት በመጠበቅ ብቸኛዋ ተጠሪ ነኝ ትላለች። ይህ አባባሏ እውነት ከሆነ፣ ካቶሊኮችንና ፕሮቴስታንቶችን መታገሥ ፈጽሞ አይገባም። በትይዩ ግን፣ ሦስቱም የጠራ እምነት እንዳላቸው ይጽፋሉ፣ ይናገራሉ፣ ያስተምራሉ። ካቶሊኮች ከመስመር የወጡት ኦርቶዶክሶች መሆናቸውንና የሚያስተሳስረውን ገመድ ሆን ብለው በጥሰው በራሳቸው ሌላ የታሪክ ገመድ እንደ ፈበረኩ ዋቢ እየጠሩ ይጽፋሉ። ፕሮቴስታንቶች ደግሞ የተቀሩት ሁለቱ ከጥዋቱ የእግዚአብሔርን መንግሥት አጥባቢ በመሆን፤ አይገቡ፣ ሲገቡ ያሉትንም የሚመልሱ መሆናቸውን ያብራራሉ፤ ስለ ራሳቸውም ሲናገሩ፣ «በብዙ ተቃውሞ ውስጥ ንጹሑን የክርስትና ታሪክ የጠበቅን ብቸኞች እኛ ነን» ይላሉ።

* * *

ይህን ሁሉ ለመዳኘት የሚቻለው ከአድልዎ ጸድቶ የታሪክ እማኝነትን ዋቢ በመጥራት ነው። ይህ ምስክርነት ይጸና ዘንድ ደጋፊ፣ ተቃዋሚ፣ አማኝ፣ ኢ-አማኒ የጻፉትን ሁሉ አጥልሎ ማየትና የኀሊና ዳኛ በመያዝ መቅረብ ግድ ይሆናል።

የጥንቷ ቤተ ክርስቲያን የአስተዳደር መዋቅርን በከተማ-አቀፍ ደረጃ ታደራጅ እንደ ነበር ይታወቃል፣ የየከተማው ጳጳስ እረኛ ሆኖ በእምነት እና በአስተምህሮ ላይ ጽኑ ጥበቃ ያደርጋል፤ ለዚህም የተመረጡት አምስቱ መንበሮች የተመረጡበት በከተማው የቆዳ ስፋት፣ ወይም በከተማው ኢኮኖሚያዊ ጥንካሬ፣ ወይም በከተማው የፖለቲካ የበላይነት ወይም እምነቱን በተመለከተ ባላቸው ተሰሚነት ነበር።

እነዚህ ጳጳሳት «ፓትሪያርክ» የሚለውን ስም አግኝተው በሮም፣ በኮንስታንቲኖፕል፣ በኢየሩሳሌም፣ በእስክንድርያና በአንጾኪያ ተገኝተዋል።

በ313 ዓ.ም ክርስትና የበርካታ ግዛቶች ሃይማኖት ሆኖ ሕጋዊነትን ሊያገኝ፣ አማንያኑ በግልጽነት፣ በድፍረትና በተግባራዊ እርምጃዎች ወደ ሕዝቡ ለመግባት በቁ። ከ313 በኋላ ቤተ ክርስቲያን-ተኮር የሆኑ የስብሰባ ጉባኤያት በዓለም አቀፍ ደረጃ ተካሄዱ። እነዚህም በምሥራቁም በምዕራቡም ተደግፈው ያሰፉ ነበሩ። የጉባኤያቱ የስፍራና የጊዜ ስም የኒቂያ በ325፣ የኮንስታንቲኖፕል በ381፣ የኤፌሶን በ431፣ የቀልኬዶን በ451፣ የዳግማይ ኮንስታንቲኖፕል በ553፣ ሣልሣይ ኮንስታንቲኖፕል በ680፣ ዳግማይ ኒቂያ በ787 ተካሂደዋል።

የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን በእነዚህ ሁሉ ፓትሪያርካዊና ዓለም አቀፍ ይዘት ባላቸው ጉባኤያት በተደረጉት ሁሉ ትግሏ ንጹሑን አቋም በመያዝ መዝለቅ ነበር። የሮም ቤተ ክርስቲያን ግን በተቀሩት አራቱ ላይ ለመግነን አቋም መያዟና በየጉባኤው የተካሄዱትን ውሳኔዎች በገዛ ፈቃዷ በማሻሻል የተለየችው እርሷ ነበረች። ኋላም ፕሮቴስታንቶች የሮምን ኦምባ ገነንነት በመቃወም ወጡ፣ እነርሱም የምሥራቅ ኦርቶዶክስን አልወቀሱም። በዚህም መውጣት ከመቃወም ያላለፈ የወጡባቸውን የሚመስሉ የተለያዩ ድርጅቶችን ከፈቱ። ከዚህም የተነሣ፣ «የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ብቻ በሐዋርያት መሠረት እና እምነት ጸንታ የቆመች መሆኗ እውነት ሆነ፣» በማለት ስለ ራሷ ትመሰክራለች።

ይህን ምስክርነት ግን ከሚያጉድፍባቸው ቀዳሚው የሮምና የተቀሩት የመለያነታቸው መሠረታዊ ምክንያት «ነገረ መለኮት» አልነበረም፤ ይልቅስ፣ የልዩነት መንሥኤው የባህሳዊ እሴት ጉዳይ፣ የፖለቲካ ኃያልነት፣ የሃይማኖት መገለጫዎችና አደራረጎች ያመጡት ልዩነት ነበር።

የምዕራቡ ዓለም፣ በተለይም በሮም፣ ዋንኛው ቋንቋ ላቲን ነበር፤ በምሥራቁ ዓለም የግሪክ ቋንቋ ተጠሪ ነበር። ሮም በመልክአ ምድራዊ አቀማመጥ ከምሥራቆች የትየለሌ የራቀች በመሆኗ፣ በምዕራብ ሮም ለብቻዋ፣ አራቱን ደግሞ በምሥራቅ ለብቻቸው ትቶአቸዋል። ፖለቲካዊ ትግል በሮም እና በኮንስታንቲኖፕል መፈጠሩ ሌላው የመለያ ነጥብ ነበር። መንግሥቱን ማን ይምራው? የሁለቱም ሆኖ የየድርሻቸውን ለማስፈጸም ጥረዋል። ይህን በምሳሌ ለማብራራት ክፍፍሉ ከትንሽ የጀመረ መሆኑን በሚከተሉት እናጢን፦ ምሥራቁና ምዕራቡ የትንሣኤ በዓል መቼ መዋል አለበት? በሚል ጥያቄ ተከራከሩ። ለዚህም ጉዳይ በየዓመቱ ለውይይትና ለውሳኔ ተገኙ። የምዕራቡ ካህናቱ መላጨት የለባቸውም ብለው ሲጠይቁ፣ ምሥራቃውያን ካህናቱ መላጨት አለባቸው በማለት ተወዛገቡ። ምዕራቡ ጻንደ ረብነት (አለማግባት) ተገቢ ነው ሲል፣ የምሥራቁ መጋባትን መከልከል አይገባም አለ። ለጌታ ራት የሚጋገረው እርሾ ይኑርበትን ምሥራቁ ሲፈልግ፣ ያለ እርሾ ይዘጋጅን ምዕራቡ ያስተጋባ ነበር። መንፈስ ቅዱስ ከአብ ሠረጸ የሚለው የምሥራቁ ጥያቄ ሲሆን፣ ምዕራቡ ደግሞ መንፈስ ቅዱስ ከአብና ከወልድ ሠርጿል መነጋገሪያው ነበር።

በእነዚህ መነሣሣቶች እያደገ ያለው የልዩነት እርሾ መለያየት ላይ የደረሰው በ1054 ዓ.ም ነበር። ከዚህ በኋላ ምሥራቁ ምዕራቡን፣ ምዕራቡ የምሥራቁን ውጉዝ ከመአርዮስ በማለት ተለያዩ።

ኦርቶዶክስ ከአራቱ ጋር ሆና ከሮም ወጣች ይባል እንጂ፣ ቀደም ሲል በተለይ በ8ኛው ክፍለ ዘመን እስልምና የምሥራቁን የሮምን ግዛት ባጥለቀለቀ ወቅት ተሸናፊ የሆኑት የእስክንድርያ፣

የኢየሩሳሌምና የአንጾኪያ መንበሮች ነበሩ። ለመሸነፋቸው መሠረታዊ ምክንያቱ ደግሞ የኮንስታንቲኖፕል መንበር ጫናን በመፍጠር እና በገገርነት መርኅ ሊያስተዳድራቸው መፈለጉ የእርስ በርስ መናቆርን ፈጥሮ ስለ ነበረ፣ ለእስልምና እንቅስቃሴ ወደፊት መግፋት ዕድሉን አመቻችለት። በተጨማሪም፣ ኦርቶዶክሳውያን ሰባቱ ጉባኤያት በእነርሱ ክልል ተፈጻሚ በመሆናቸው፣ ከሮም ጋር ራሳቸውን እያስተያዩ በሳጭ መሆናቸውን በአደባባይ ተናግረዋል። ዳሩ ግን፣ የየጉባኤያቱ ውሳኔ የመጨረሻውና ከመጽሐፍ ቅዱስ እውነት የበለጠ አድርገው እንዲገኙ እንደማያደርጋቸው ልብ ማለት ነበረባቸው። ሌላው የምሥራቃውያን ኦርቶዶክስ የእምነት እሴት ባህላዊ ይዞታን ከመከተል ባሻገር ንጹሑን የሐዋርያት ትምህርት እንደሚሉት በመሠረትነት አላስተናገዱም፤ ለዚህም ሦስት የመነሻ ማረጋገጫን ማንሣት ይችላል።

ሀ. በምሥጢራት ቤተ ክርስቲያን ላይ፣

ለ. በደኅንነት ላይ፣

ሐ. በቅዱሳን መጻሕፍት የበላይነት ላይ እንመካከራለን።

ሀ. «ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያን»

የኦርቶዶክስ አስተምህሮ እና ደኅንነት የተጋመዱ አንድ ነገሮች ናቸው። ቤተ ክርስቲያኒቱ በሰባት ምሥጢራት ደርጅታለች፤ ምሥጢረ ጥምቀት (Baptism)፣ መጽሐፈ ቀንዲል (Chrismation/Confirmation)፣ ምሥጢረ ንስሐ (Penance/Confession)፣ ምሥጢረ ቁርባን (Communion)፣ መጽሐፈ ተክሊል (Matrimony)፣ ሜሮን (Unction)፣ መጽሐፈ ክህነት (Holy orders) ይባላሉ። ከእነዚህ ብዙዎች ተለያይተውም ቢሆን ከምዕራቡ የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ጋር ያመሳስሳቸዋል፣ ያቀራርባቸዋል፤ እናም ከልዩነታቸው መጠጋጋታቸው ይበዛል።

የኦርቶዶክሱ ጸሐፊ ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያናትን አስመልክቶ ሲናገር፣ «የጢስ አባይ ፏፏቴን መመልከት ተገቢ ነው። ታላቅን ኃይል ቁልቁል በማውረድ ሌት ተቀን ይተጋል፤ ከዚያ እየተግተሰተሰ የሚወርደው ጉልበታም ውኃ ለሌሎች

የብርሃን ኃይልን ለመፍጠር ይቻላል:: የዚያን ጊዜ ጨለማው ዓለም በብርሃን መጥለቅለቅ ይችላል:: ይህን ግን ተግባራዊ ሳያደርጉ በዚያው ከተቆመ፣ ብርሃንን እንናፍቃለን፣ ግን በጨለማ መኖራችንን እንቀጥላለን:: ሙቀትን ፈልገን ግን በቅዝቃዜ እንቅጥቃጤ እንኖራለን:: ወሳኙ ጉዳይ፣ ያን ጉልበታም ውኃ በአግባቡ መስመር ዘርግተን ተጠቃሚ መሆን ነው:: በክርስቶስ በኩል እግዚአብሔር ያደረገው፣ ታላቅን ጸጋ እና ኃይል ወደ እያንዳንዳችን ይደርስ ዘንድ መፍቀድ ነው፤ ይህ ደግሞ ተግባራዊ የሚሆነው በጨለማ ብርሃን የሚያሰጠንን ሰባቱን የኃይል መስመሮች በእያንዳንዳችን ሕይወት ውስጥ ስንዘረጋ ነው:: ከዚህም የተነሣ፣ የኦርቶዶክስን ቤተ ክርስቲያን ማንነት ከእነዚህ ገንጥሎ መረዳት ስሕተትን ይጋብዛል» (Coniaris, ገጽ 123) ይላል:: ይህ ገለጻ የሚያረጋግጥልን ሰባቱ ሥርዓቶች ተምሳሌቶች ላይሆኑ፣ ተግባራዊና እውን መሆናቸውን ነው:: እግዚአብሔር ያለ እነርሱ ጸጋንና ኃይልን አያመጣም:: ከእነዚህ ያልተወዳደ እና እነርሱን ለማግኘት ወደ ቤተ ክርስቲያኒቱ ያልመጣ ከውድድሩ ውጭ ይሆናል::

አዲስ ኪዳን፣ «ምሕረትን እንድንቀበል በሚያስፈልገንም ጊዜ የሚረዳንን ጸጋ እንድናገኝ ወደ ጸጋው ዙፋን በእምነት እንቅረብ::» «በኢየሱስ ክርስቶስ ከእግዚአብሔር ደስ የሚያሰኝ መንፈሳዊ መሥዋዕትን ታቀርቡ ዘንድ ቅዱሳን ካህናት እንድትሆኑ መንፈሳዊ ቤት ለመሆን ተሠሩ::» «. . . እናንተ ከጨለማ ወደሚደነቅ ብርሃኑ የጠራችሁን የእርሱን በጎነት እንድትነግሩ የተመረጠ ትውልድ፣ የንጉሥ ካህናት ናችሁ» (ዕብ. 4:16፤ 1ኛ ጴጥ. 2:5፣9፤ ራእይ 1:6) ይላል:: በዋናነትም ክርስቶስን በተመለከተ 1ኛ ጢሞቴዎስ 2:5፣ «አንድ እግዚአብሔር አለና በእግዚአብሔርና በሰውም መካከል ያለው መካከለኛው ደግሞ አንድ ነው፣ እርሱም ሰው የሆነ ክርስቶስ ኢየሱስ ነው» በማለት ያደላድላል:: በክርስቲያኖች ሕይወት ውስጥ በማደርና ጉልበት በመሆን ወሳኝ ሥራን ስለሚሠራው መንፈስ ቅዱስ ሊያሳውቅም፣ «በመንፈስ ብንኖር በመንፈስ ደግሞ እንመላለስ» (ገላ. 5:25) ይላል:: «የጌታ ፈቃድ ምን እንደ ሆነ አስተውሉ እንጂ ሞኞች አትሁኑ፣ መንፈስ

ይሙላባችሁ እንጂ በወይን ጠጅ አትስከሩ . . .» (ኤፌ. 5:17) በማለት ክክርስቲያኖች የሚጠበቀው አኗኗር ይህን ፈለግ የተከተለ ሊሆን እንደሚገባው ያበስራል:: ቤተ ክርስቲያን በአዲስ ኪዳን ሥርዓት ላይ ትመርኩዝ ከተባለ፣ ሊኖሩት የሚገቡት ሁለት ናቸው፣ የጌታ ራት እና ጥምቀት:: እነርሱም ቢሆኑ ለደኅንነት ለውን ለማብቃት አይችሉም::

በተያያዥ፣ «ሕፃናትን ማጥመቅ አማንያን ሊያደርጋቸው ይችላል:: መጠመቅ የእምነት ዘር በሕፃናት ሕይወት ውስጥ እንዲበቅል የማድረግ አቅም አለው፣ ሕፃናትን ለእግዚአብሔር ፍቅር እና ለመንፈስ ቅዱስ ጸጋ ያቢቃል፤ ይህን መካድ ደግሞ ልጆችን ከእግዚአብሔር ጸጋ መገንጠል ነው» የሚለው አስተምህሮም ሌላኛው አነጋጋሪ ነጥብ ነው::

ኮኒያርስ በመጽሐፉ እነዚህን ነጥቦች ሲያዳብር፣ «ክርስቶስ በጥምቀት አማካኝነት ለዎችን ከኃጢአት ያነፃቸዋል፣ የራሱ ወንዶችና ሴቶች ልጆችም ያደርጋቸዋል፣ የብልጽግናው ሀብት ሁሉ ባለቤት ይሆናሉ፤ ቤተሰቡም ሆነው ይገኛሉ:: ይህ የውኃ ጥምቀት ከእነሱ ጋር የሚያገጣጥመን ተስፋችን ነው፣» ይላል (Coniaris, ገጽ 129)::

ይህ እንግዲህ ከሰባቱ አንዱ ተመዝዞ ሲፈተሽ፣ በሐዋርያት ትምህርት ላይ ያልተመሠረተ መሆኑን ያመለክታል::

ለ. በደኅንነት ላይ

ኦርቶዶክሳውያን ደኅንነት በጸጋና በእምነት አማካኝነት መሆኑን ኤፌ. 2:8፣9ን እማኝ ጠርተው ይመሰክራሉ:: ይህ ግን ተግባራዊ በሆነው አኗኗር ላይ በተቃርኖው ይፈረጃል:: ለዚህ የመነሻ ምሳሌ የሚወስዱት፣ «. . . ስለዚህ እያንዳንዳችሁ ያላችሁን ደኅንነት ፍጹም ለማድረግ በፍርሀትና በአክብሮት ተግታችሁ ሥሩ . . .» (ፊልጵ. 2:12)ን የመሰሉ ጥቅሶች ላይ ጉራማይሌ ውሳኔን ወስደዋል:: መጽሐፍ ቅዱስ ግን የዘላለም ዋስትናን የክርስቶስ ለሆኑት ሁሉ ይሰጣል፤ «. . . አብ የሚሰጠኝ ሁሉ ወደ እኔ ይመጣል፤ ወደ እኔ የሚመጣውንም ወደ ውጭ አላባርረውም . . .» (ዮሐ. 6:37-39፤ ሮሜ 8:28-39፤ ዮሐ. 5:24፤ ሮሜ 8:16፤ 2ኛ

ጢሞ. 1:9፤ 1ኛ ዮሐ. 5:10-13):: እነዚህ ሁሉ የሚያረጋግጡት እግዚአብሔር በክርስቶስ አማካኝነት የተገኙትን ክርስቲያኖች ስዘላለም እንደሚጠብቃቸውና የዘላለም ሕይወት ባለቤት መሆናቸውን ነው:: ኦርቶዶክሳውያን ጸጋ እና እምነትን ለደኅንነት የመነሻ መነጋገሪያቸው ይሁን እንጂ፣ ስለ ተግባራዊ አስተምህሮአቸው ታዋቂው የሥነ መለኮት አስተማሪ እንዲህ ሲል ጽፏል፣ «. . . መጽሐፍ ቅዱስን የአመነ ክርስቲያን በኃጢአትና በአለማመን ምክንያት ከግንዱ ተቆርጦ የዘላለም ሕይወቱን ያጣል» (O'Callaglan, ገጽ 25) ካለ በኋላ፣ ዋስትናንም በተመለከተ፣ «በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ዛሬ አንድ አማኝ ወደ እግዚአብሔር መንግሥት በእርግጠኝነት እገባለሁ ብሎ መመስከር አለመቻሉን ያ ረዳል» (O'Callaghan. ገጽ 24)::

ይህ አቋም አማንያኑ ሁሉ ዋስትና ለማግኘት የተባሉትን ሰባት መሠረታዊ የደኅንነት ማጽኛዎችን ወደ «ቤተ ክርስቲያኒቱ» በመሄድ መፈጸም የተገባቸው መሆኑን ያመላክታል:: ኦርቶዶክሳውያን በሰባቱ ድርጊተ-ድንጋጌዎች የመንፈስ ቅዱስን ድርሻ እንዴት እንደ ወሰዱ ልብ ማለት ተገቢ ነው:: መጽሐፍ ቅዱስ መንፈስ ቅዱስ ክርስቲያኖችን በክርስቶስ ውስጥ ስለ ማድረጉ (1ኛ ቆሮ. 12:13)፣ የእግዚአብሔር ልጆች ስለ መሆናቸው መመስከሩን (ሮሜ 8:16)፤ ለመዋጀት ቀን በእርሱ የታተሙ ስለ መሆናቸው (ኤፌ. 4:30)፣ በኃይሉ እንደሚሞላቸው (ሐዋ. 1:8፤ ኤፌ. 3:16፣ 5:17፣18) በማብሰር ጽኑ ምስክር በመሆን ይቆማል::

ሐ. በቅዱሳን መጻሕፍት የበላይነት ላይ

ኦርቶዶክሳውያን ስለ መጽሐፍ ቅዱስ ያላቸውን አስተምህሮ ጸሐፊያቸው ጆርዳን ባጂስ (Jordan Bajis)፣ «. . . የምሥራቅ ክርስቲያኖች እንደ ወንጌላውያኑ በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ እንደሚግባቡ እና ልዩነት እንደሌላቸው እንናገራለን:: የመጻሕፍቱን ባለሥልጣንነት በተመለከተ ግን ተግባራዊ በማድረግና ለመሠረታዊ አስተምህሮዎች ላይ እነርሱን ምስክር አድርገው በመቁጠር ላይ ግን ገና ብዙ ይቀረናል . . .» (Bajis. ገጽ 79 - 80) ብሏል::

ዌር በዚህ ጉዳይ ላይ ሲጽፍ፣ «በቅዱሳኑ መጻሕፍት ውስጥ ያለውን መልእክት በእርግጠኝነት ወስና መናገር የምትችለው ቤተ ክርስቲያኒቱ ናት፤ አማንያን መጻሕፍቱን በአነበቡ ቁጥር በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የተሰጡትን የትርጓሜ ውሳኔዎች መመልከትና መቀበል አለባቸው:: በኦርቶዶክስ የተገኘ ተከታይ ይህን የምሥራቅ ኦርቶዶክስ የያዘችውን ተስፋ ማመን ይጠበቅበታል:: እናት በሆነችው በምሥራቋ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አማካኝነት ቅዱሳት መጻሕፍትን እንደ ራሷ የመወሰን አቅሟን ልብ በሉ::

ዌር በትንታኔው የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንና የቀረው የክርስቲያኑ ዓለም ተመሳሳይ የአዲስ ኪዳን መጻሕፍት ኖረዋቸዋል:: የብሉይ ኪዳን መጻሕፍትን በተመለከተ የጥንቱን ወደ ግሪክ የተመለሰውን የሰባ ሊቃናት (Septuagint) መጽሐፍ ይጠቀማሉ:: ይህ መጽሐፍ ቀድሞ ከነበረው ከዕብራውያን ብሉይ ኪዳን ይለያል፤ ልዩነቱን በተመለከተ የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አቋም፣ «ይህ ለውጥ ይኖር ዘንድ ያደረገው መንፈስ ቅዱስ ስለሆነ፣ ሙሉ ለሙሉ እንቀበለዋለን» የሚል ነው::

በመሠረቱ፣ የዕብራውያኑ መጽሐፍ ቅዱስ በውስጡ ሠላሳ ዘጠኝ መጻሕፍትን ይዟል:: ሴፕቱዋጀንት ግን ከእነዚህ በተጨማሪ አሥር መጻሕፍትን አክሏል:: እነዚህኞቹ ተጨማሪ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት «Deutero-canonical books» በመባልም ተጠርተዋል፤ ተቀባይነታቸውም ይጸና ዘንድ በ1642 በጃሲ (Jassy) ጉባኤ ተካሂደ፤ በ1672ም በኢየሩሳሌም ጉባኤ ተካሄዶ ተቀባይነትን አገኙ:- በርካታም የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጸሐፊዎች የቀደሙትን የእምነት ዐቃብያንን፣ አትናቴዎስንና ጀሮምን፣ በመጥቀስ «እኒህ መጻሕፍተ ለእምነትና ለተግባራችን መሠረት ይሆናሉ» ይላሉ፤ እነዚህ ሁለቱ ሰዎች ግን በዘመናቸው «ተጨማሪ ያሏቸውን መጻሕፍት» መቶ በመቶ ተቀባይነት ይኑራቸው አላሉም:: ይልቅስ፣ ከብሉይ ኪዳን መጻሕፍት እነዚህ በሁለተኛ ደረጃ ሊያገለግሉ ይችላሉ

በማለት መምከራቸውን ከግምት ማስገባት ጥሩ ነው (Ware, ገጽ 208)::

የምሥራቁ ኦርቶዶክስ የጨመሯቸው አሥሩ መጻሕፍት መጽሐፈ እዝራ ሱትኤል፣ መጽሐፈ ጦቢት፣ መጽሐፈ ዮዲት፣ መጽሐፈ ጥበብ፣ መጽሐፈ ሲራክ፣ መጽሐፈ ባሮክ፣ መጽሐፈ መቃብያን ቀዳማዊ፣ እና ተረፈ ኤርምያስ ናቸው (Ware, ገጽ 208-9):: በምሥራቁ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ራሷን ያስቀመጠችው የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ከእነዚህ በተጨማሪ መጽሐፈ አስቴር፣ ጸሎተ ምናሴ፣ ሶስና፣ መዝሙረ ሠለስቱ፣ መጽሐፈ እዝራ ካልዕ፣ ተረፈ ዳንኤል፣ መጽሐፈ ኩፋሌ፣ እና መጽሐፈ ሔኖክን ጨምራለች::

በጥቅሉ፣ ምሥራቃውያኑ የኢየሱስን ምክር ዘንግተውታል፤ በማቴ. 5:18፣ «እውነት እላችኋለሁ፣ ሰማይና ምድር እስኪያልፍ ድረስ ሕግ ሁሉ ይፈጸማል እንጂ፣ ከሕግ አንዲት ጥቃቅን ወይም አንዲት ነጥብ አትሻርም» አለ:: በተጨማሪም ኦርቶዶክሳውያን በምስክርነት ከሚያነሱት ነጥብ አንዱ በትጋት መጻሕፍትን እንደ ቤሪያ ሰዎች ይመረምሩ ዘንድ ነው፣ «. . . በቤሪያ ያሉት አይሁዳውያን በተሰሎንቄ ካሉት ይልቅ ቅን አመለካከት ያላቸው ስለ ነበሩ ቃሉን በታላቅ ደስታ ተቀበሉ የቃሉንም እውነተኛነት ለማረጋገጥ በየቀኑ ቅዱሳት መጻሕፍትን ይመረምሩ ነበር» (ሐዋ. 17:11)::

መሠረታዊ ነጥቦች

በኦርቶዶክሳውያንና በፕሮቴስታንቶች ዘንድ ያለው ልዩነት ተቀራራቢ ሳይሆን፣ ተራራቂ ነው:: ከመነሻው ጀምሮ የሐዋርያትን ትምህርት በመጠበቅ ዘለቅን ማለት የተላላተ መሆኑን ልብ ማለት ይቻላል:: ሮሜ 14:1-15፣13 ግላዊና ነፃዊ ውሳኔን ሰዎች ቢከተሉ፣ ተጽዕኖ ሊደረግባቸው እንደማይገባ ያስረዳሉ፤ «. . . በእናንተ መካከል በእምነቱ ያልጸና ደካማ ሰው ቢኖር በፍቅር ተቀበሉት እንጂ በአስተሳሰቡ አትፍረዱበት. . .ይልቅስ፣ እያንዳንዳችን ስለ ራሳችን ሥራ በእግዚአብሔር ፊት ቀርበን መልስ እንሰጣለን::» ይህ መርኅ በዓለም ባሉ ክርስቲያኖች ዘንድ

ታሳቢና ተግባራዊ መሆን አለበት:: ይህ ሲሆን፣ ከመናናቅ መከባበርን፣ ከመራራቅ መቀራረብን የማምጣት አቅም ይኖረዋል::

ማጠቃለያ

የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ንጹሑን የሐዋርያት እምነት ላለፉት 2000 ዓመታት በመጠበቅ እንዳለችው ዘልቃ ከሆነ፣ ሁሉም ወደ እርሷ መግባት ይጠበቅበታል:: እውነቱ ግን እንዲህ አይደለም:: ቢያንስ በግርድፍ በተነሡት መሠረታዊ ነጥቦች ሁሉ ላይ ከተመሠረተው ሕያው መሠረት ፈቅ ብለዋል:: ይልቅስ፣ በምትኩ ወጉንና ባህላዊ እሴቱን በስፋት ይዘው እንዳሉ ማረጋገጥ ተችሏል:: ባህላዊ ወግ ደግሞ በሕያው ቃሉ ተፈትኖ ከወደቀ፣ ማንም ከጐኑ ሊቆም አይገባውም:: በሰባቱ ሥርዓት፣ በደኅንነት አጀንዳና በእግዚአብሔር ቃል ላይ ያላት አቋም የተለየ መሆኑን ልብ እንበል::

በምሥራቁ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ለእግዚአብሔር ቃል የታመኑና የክርስቶስን ፈለግ በመከተል ክርስትናን የሚኖሩ በርካቶች ሊኖሩ እንደ ቻሉና እንደሚችሉ ማንም አይጠራጠርም:: አንባብያን ግን ከዚህ ጽሑፍ በመነሣት፣ «እውነቱን የያዝን እኛ ብቻ ነን» ስለ ተባለ ብቻ ተማምኖ ዕድሜን መግፋት ተገቢ አይሆንም:: ይልቅስ፣ «እርግጡ ይህ ይሆንን?» ብሎ መፈተሽ ተገቢ ነው::

የተከበራችሁ አንባቢያን ሆይ! ታሪክን እንፈትሽ፤ የእግዚአብሔርን ቃል እንመርምር፤ የሚበጀንንም ሳይመሽ እንያዝ::

በእግረ መንገድ የካህኑ ታሪክ

በሪቻርድ ፒተር ቤኔት

ይህ ጽሑፍ የካህኑን እውነተኛ ንስሐ ይገልጣል:: ሰውየው በአይሪሽ የጀስዊት አባቶች በሚመሩት ትምህርት ቤት የአንደኛና የሁለተኛ ደረጃ ትምህርቱን አጠናቀቀ:: ከዚያም አየርላንድ፣ ደብሊን ከሚገኘው ቤልቨርድ ኮሌጅ በመግባት የላቀ ዕውቀትን ቀሰመ:: ከልጅነቱ ጀምሮ በካቶሊክ መምህራን እጅ አድጓልና፣

መሠረታዊ መርኆዎችን ሁሉ ከአሥር ዓመት ዕድሜው ቀድሞ አወቀ፡፡ የእግዚአብሔርን ሕልውና ገላጭ ነጥቦችን፣ ጳጳሱ ብቸኛ የቤተ ክርስቲያኑ ራስ የመሆኑን ምክንያቶች በጥቀቱ ተማረ፤ ርእሰ ጳጳሱ በምድር ላይ ከተፈጠሩት ሰዎች ሁሉ የከበሩ፣ የተመረጡ፣ የሚደመጡ ብቸኛ ሰው መሆናቸውንና እርሳቸው የሚሉት ፍጹም ሕግ ሆኖ መውጣቱን፣ የሕጎችን መከበር ደግሞ ጀስዊቶች ወታደሮች በመሆን ማስፈጸማቸውን ከመነሻው ተገንዘበ፣ አመነም፡፡

* * *

የኮሌጅ ትምህርቴን እንደ ጨረስኩ፣ በሮማን ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ካህን ሆኜ ለማገልገል ወሰንኩ፡፡ ይህ ውሳኔዬ ለተከታታይ ሰባት ዓመታት ፍልስፍና እና ሥነ መለኮት እንዳጠና አደረገኝ፡፡

የሮም ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን መሠረታዊና ሥልጣናዊ ትምህርት «ማጂስትሪየም» "Magisterium" በመባል ይጠራል፡፡ በዚያ ውስጥ ለሚዘረዘሩት መጽሐፍ ቅዱሳዊ ትምህርቶች ሁሉ የመደምደሚያ ብያኔ የምትሰጠው የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ብቻ ነች፡፡ እርሷ በእምነትና በሥነ ምግባራዊ መገለጫዎች ሁሉ ላይ መሆን ያለበትን ሁሉ ትደነግጋለች፡፡

በዚህ ሁኔታ ተምሬ በ1963 (እ.ኤ.አ.) በዶሚኒኪያን የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ካህን ሆኜ ተሰየምኩ፤ እስከትቶም፣ ለአንድ ዓመት ተጨማሪ የሥነ መለኮት ትምህርትን በሮም ከሚገኘው አንግሊኪየም ዩኒቨርስቲ ገብቼ አጠናሁ፡፡ ከዚህ በኋላ በመስከረም 1964 (እ.ኤ.አ.) መልእክተኛ ሆኜ ወደ ምዕራብ ኢንደስ ትሪኒዳድ መጣሁኝ፡፡ በዚያ በተከታታይ በቆየሁባቸው ሰባት ዓመታት ውስጥ፣ የትኛውም የሮማን ካቶሊክ ካህን እንደሚኖረውና እንደሚያደርገው የጎላ ሰውጥ በሌለበት አኗኗር ኃላፊነቴን ተወጣሁ፡፡ ከዚያ በኋላ ግን፣ «ወደ መጽሐፍ ቅዱስ ቃል እንመለስ» የሚል አቋም ያላቸው ተቀናቃኞች ካህን ሆኜ በማገለግልበት አገር ውስጥ እንቅስቃሴ ጀመሩ፡፡ እኔም በእርግጥ እግዚአብሔር አግዞኝ ላዳምጣቸው ታገሥኩኝ፣ በውጤቱም አስገራሚ የሕይወት ለውጥ በእኔው ላይ ተከሰተ፡፡ በ1972

(እ.ኤ.አ.) ከካናዳ ወደ ትሪኒዳድ የመጡት ክርስቲያኖች በድግግም ትምህርታቸውን ከመጽሐፍ ቅዱስ እያወጡ ተነተኑ፣ አብራሩ፡፡ ይህ አካሄዳቸው ለመጽሐፍ ቅዱስ ፍቅርን ማምጣት ብቻ ሳይሆን፣ በኑሮዬ፣ በእምነቱና በአቋሜ ብቸኛው ባለሥልጣን እርሱ ብቻ ሊሆን እንደሚገባው ለመጀመሪያ ጊዜ ተገነዘብኩ፡፡

ካናዳውያኑ ከመጽሐፍ ቅዱስ መልእክቶች ውስጥ ቀዳሚ ስፍራ ከሰጡት ማብራሪያ አንዱ ኢሳይያስ 53:5 ነበር፣ «በመገረፉ ቁስል እኛ ተፈወስን» ይላል፡፡ በተያያዥም፣ ምዕራፉ የሚገልጸው በቀድሚያ የሥጋ ፈውስን ሳይሆን፣ የኃጢአት ምንነትና ብቸኛ መፍትሔውን ነበር ያስነበቡን፡፡ እረኛ እንደሌላቸው በጎች መተበዘበዛችንን፣ ሁላችንም ወደ ገዛ መንገዳችን መዳዛችንን፣ እግዚአብሔር ደግሞ «የሁላችንንም ኃጢአት እና ድካም በእርሱ (በኢየሱስ) ላይ እንዳኖረ» ያመላክታል፡፡ እኔ ደግሞ በዘመኔ የኃጢአትን ባሕሪ በሥጋዬ ተሸክሜ እያገለገልኩ እንዳለሁ ለአፍታም አስቤው አላውቅም፡፡ በካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የተማርኩት፣ ከእግዚአብሔር የለየኝ መተላለፍ ሥረተ-ኃጢአት (Original Sin) ሕፃን ሳለሁ በተደረገልኝ ጥምቀት መታጠቡን ወይም መወገዱን አምን ነበር፡፡ ይህን እየምሮዬ ይዞት ሳለ፣ ልቤ ግን በኃጢአት የተፈጠሩት ጠሶች ሁሉ በእኔ ውስጥ አሁንም እንዳሉ፣ ያንንም ባለማሸነፍ አብሬው እንደምኖር አስተዋልኩኝ፡፡ ፊልጵስዩስ 3:10፣ «እርሱንና የትንሣኤውን ኃይል እንዳውቅ . . .» የሚለው የሐዋርያው ትጉት በእኔም በንድ መጣ፡፡ ሁሉን መቋቋም የምችለው በእኔ አቅም ሳይሆን፣ በእርሱና በትንሣኤው ኃይል ነበር ለካ፡፡ ከዚህም የተነሣ፣ ጸለይኩኝ፣ እርሱም ጸሎቴን ሰማኝ፡፡

በዚህም፣ በመጀመሪያ ደረጃ፣ የእግዚአብሔር ቃል ምንም ስሕተት የሌለበት ለእምነት እና ለተግባራችን ብቸኛ ባለሥልጣን መሆኑን እየተገነዘብኩ፣ በትይዩ የሮማን ካቶሊክ በቃሉ ላይ የያዘችው የበላይነት አስገረመኝ፡፡ በግሌም መጽሐፍ ቅዱስ ራሱ ለራሱ የሚሰጠውን ምስክርነት አጠናሁ፡፡ በተያያዥም፣ በታሪክ የታመነ፣ በቃሉ የጸና፣ ትንቢቶቹ የተፈጸሙና እየተፈጸሙ ያሉ፣ የአኗኗር ምግባርን ገላጭ፣ በክርስትና ሕይወትም የመኖር ትርጉም ምንነትን ሁሉ ከመጽሐፉ ውስጥ አገኘሁ፡፡ በተሰይም፣ 2ኛ

ጢሞቴዎስ 3:16-17 የተጻፈውን ቃል ከልቤ አመንኩኝ፣ «የእግዚአብሔር ሰው ፍጹምና ለበጎ ሥራ ሁሉ የተዘጋጀ ይሆን ዘንድ፣ የእግዚአብሔር መንፈስ ያለበት መጽሐፍ ሁሉ ለትምህርትና ለተግሣጽ ልብንም ለማቅናት በጽድቅም ላለው ምክር ደግሞ ይጠቅማል» የሚለው ቃል የኑሮዩ መልኅቅ ሆኖ ቀዳሚ ሆነልኝ::

ይልቁኑ፣ 1ኛ ጢሞቴዎስ 2:5፣ «አንድ እግዚአብሔር አለና፣ በእግዚአብሔርና በሰው መካከል ያለው መካከለኛው ደግሞ አንድ አለ፣ እርሱም ሰው የሆነ ክርስቶስ ኢየሱስ ነው፤ ራሱንም ለሁሉ ቤዛ ሰጠ»ን ስረዳማ፣ ካህን ሆኜ የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የሰጠችኝን አደራ እንዴት እንደ ፈጸምኩ በማስተዋል ተሸማቀቅኩ፤ በጉዳዩ ብደነግጥም ግን፣ ከልክ ያለፈ ደስታ በውስጤ ፈሰሰልኝ:: ለካስ በሰውና በእግዚአብሔር መካከል የተገኘው አቅም ያለው ኢየሱስ ብቻ ነበር! በካቶሊኮች ዘንድ ግን ካህናት ደካማ ሆነው ሳለ፣ እንደ እኔ ጣልቃ እየገቡ እንዳሉ ቢያስተውሉ እንዴት ደስ ይለኝ!

ብቻ ለብዙዎች ከሕፃንነት እድሜ እስከ ዕውቀት ባለው ጊዜ ሁሉ ለደኅንነትና ለዘላለም ሕይወት ዘማርያምና በቅዱሳን አማላጅነት፣ በተጨማሪም በቤተ ክርስቲያን ሥልጣን በሚከናወኑት «ምሥጢራት» አማካኝነት ሊገኝ እንደሚችል የታመኑ ሰዎች፣ ይህ ብስራት በእርግጥም ግር ያሰኛቸዋል:: በጸጋ ብቻ ያለ ድካም፣ በክርስቶስ ሥራ ብቻ ጸድቆ መገኘት እንዴት? ያሰኛቸዋል:: ቢያሰኝንም ግን፣ ቅዱስ ቃሉ የገለጠው ብቸኛ እውነት ይኸው ብቻ ነው፤ የተቀረው የሰው ወግ ነው::

የሚገርመው፣ ይህን በድፍረት ለእናንተ መናገር እንኳ የጀመርኩት ማስተዋሌ እየጨመረ ባለበት ስድስተኛው ዓመት ላይ መሆኑን ተገንዝቡልኝ:: በእነዚህ ዓመታት ውስጥ በደሜ ውስጥ እንደ ተዋሀደ ያህል የሆነብኝ ካቶሊክነት በአንድ ወገን ቆሞ፣ «ብቸኛው ተደማጭና ልዕልና ያላት ባለሥልጣን እርሷው እንደ ሆነች» ሲያሳስበኝ፤ በሌላ ወገን፣ «ለእምነትና ለተግባሬ ብቸኛው ባለሥልጣን ቃሉ ብቻ እንደ ሆነ አምን ነበር::» እነዚህ ሁለቱ

እየተገዳደሩኝ በካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ አቆይተውኝ ነበር:: ትግሉ ግን ለሁለት ጌቶች መገዛት ማንም እንደማይችል በማስተዋል ለቃሉ መገዛትን አስመርጦኝ አሸነፍኩ:: ከዚያን ጊዜ ጀምሮ የሮማ ካቶሊክ ከ«እኔ በላይ» ባይነት ከውድድሩ ውጭ ሆነ::

በ1985 (እ.ኤ.አ.) ጸጋ አሸነፈ:: የሮም ካቶሊክን የዋስትና ምሽግ ትቼ ጥሼ ወጣሁ:: አጣጣሌ ቀላል አልነበረም፤ መከራ በውስጡ አለበት፣ የኅሊና ሙግት አብሮት አለ:: ቢሆንም፣ ለእውነት ማደርን የመሰለ ምንም የለም:: ከልቤ ንስሐ ገባሁ:: በእግዚአብሔር መካከል ልገኝ ባልኩበት በደል አለቀስኩኝ:: በሁኔታዎች ላይ ያልተመቻቸው የእግዚአብሔር ምርጫ ለእኔ ዋስትና ያለው የኢየሱስ ክርስቶስ የመስቀል ሥራ በምስጋና እየሞላኝ በጌታ ፊት ቀረብኩኝ:: ኢሳይያስ 53:5 ጽኑ ትርጉሙን ሰጠኝ፣ «ነገር ግን እርሱ ስለ መተላለፋችን ተወጋ፣ ስለ በደላችን ደቀቀ፣ በእርሱ ላይ የወደቀው ቅጣት ለእኛ ሰላም አመጣልን፣ በእርሱም ቁስል እኛ ተ ፈወስን»፣ ለእኔም ፈውስ ሰጠኝ::

የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያንን ከለቀቅኩኝ በኋላ፣ እግዚአብሔር በአስደናቂ ሁኔታ ከጐኔ ቆሞ አየሁኝ (እ.ኤ.አ.) በ1991 ዓ.ም ወደ እስያ የሙሉ ጊዜ አገልጋይ ሆኜ በወንጌላዊነት ወጣሁ::

አንባቢዬ ሆይ፣ ሃይማኖታዊ ተግባራትንና ወጎችን በማከናወን ላይ ብቻ ተደግፈህ ከሆነ፣ አስብበት:: ኢየሱስ ክርስቶስ በመስቀል ላይ ከሠራው የተጠናቀቀ ሥራ ውጭ ምንም መደገፊያ የለም:: የእግዚአብሔር ቃል በ1ኛ ጴጥሮስ 1:18-19፣ «ከአባቶቻችሁ በወረሳችሁት ከከንቱ ኑሮአችሁ በሚያልፍ ነገር በብር ወይም በወርቅ ሳይሆን ነውርና እድፍ እንደሌለው እንደ በግ ደም በክቡር የክርስቶስ ደም እንደ ተዋጃችሁ ታውቃላችሁ . . .» መባሉን ልብ እንበል:: ደሙ ነው ኃጢአታችንን የሚሸፍን፣ የመዋጀታችንና የመዳናችን ምሥጢር ክርስቶስ ነው:: እርሱ በሠራው ሥራ ላይ እንከን ማውጣት አይቻልም፤ የሁሉ ነገር መደምደሚያ ነውና:: 1ኛ ጴጥሮስ 2:24፣ «ለኃጢአት ሞተን ለጽድቅ እንድንኖር እርሱ

ራሱ በሥጋው ኃጢአታችሁን በእንጨት ላይ ተሸከመ፣ በመገረፉ ቁስልም ተፈወሳችሁ» ይላችኋል።

ይህን ኢየሱስ ክርስቶስን ወደ ሕይወታችሁ ጋብዙት፤ እርሱ አስደናቂ ተአምሩን ያደርጋል፤ «ከሥጋ የተወለደ ሥጋ ነው፣ ከመንፈስም የተወለደ መንፈስ ነውና» (ዮሐንስ 3፡6)።

እያንዳንዱ ካቶሊክ ሊያውቀው የተገባ መልእክት

እያንዳንዱ ካቶሊክ እግዚአብሔርን ደስ ማሰኘት ይፈልጋል፤ ይህንንም በኑሮው ሁሉ በመግለጽ ይመሰክራል፤ በውጤቱም ከዚህ ምድራዊ ሕይወት ባሻገር ለዘላለም ከእግዚአብሔር ጋር እንደሚኖር እርግጠኛ ነው።

አንድ ካቶሊክ ይህን አምኖ መኖር፣ ዕቅዱንና ግቡን አመላካች ስለሆነ፣ የተመሰገነ ራእይ ነው። ይህ የኑሮ ስልት ግን በድምዳሚው ከእግዚአብሔር መንፈስ ሳይሆን፣ ላልታሰበው ለተቃራኒው ቢዳርግ ምን ይሰማዋል?

እኔ፣ ሪቻርድ ፒተር ቤኔት፣ ለ22 ዓመታት በዶሚኒካን ካህን ሆኜ በካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን አገለግል ነበር። ኋላ ግን፣ ሁሉን ጥዬ ወጣሁ። የሸሸሁበት መሠረታዊ ምክንያቶች አሉኝ። ያንን ደግሞ በጋራ ማስረዳት የምችለው ለተከታዮቹ ጥያቄዎች መልስ እየሰጠን በመሄድ ስንዘልቅ ነው። እናም ካቶሊክ ከሆናችሁ፣ ትዕግሥትን እንደ ገንዘብ በመሸመት በአንድ ቁጭታ አብረን እንናበብ።

ጥያቄ 1፣ የማን ቃል እውነተኛ ይሁን?

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን፣ «የጳጳሱ ቃል ብቻ እውነተኛ ነው» ትላለች። «. . . ከእርሳቸው ቢሮ የሚሰማውና የሚወጣው ቀኖና ሁሉ ሊሻር የማይችል፣ የሚጸና እውነተኛ መመሪያና ቃል ነው» ይላል Canon 479።

መጽሐፍ ቅዱስ ደግሞ፡-

«የእግዚአብሔር ቃል ብቻ እውነተኛ ነው» ይላል። ኢየሱስ ወደ አባቱ በጸለየ ጊዜ፣ «በእውነትህ ቀድሳቸው፣ ቃልህ እውነት ነው» አለ (ዮሐ. 17፡17)። በማቴዎስ 4፡4 ደግሞ፣ «ሰው ከእግዚአብሔር አፍ በሚወጣ ቃል ሁሉ እንጂ በእንጀራ ብቻ

አይኖርም» በማለት አስተማረ። ጳውሎስ በ2ኛ ጢሞ. 3፡16 ደግሞ መሉው መጽሐፍ ቅዱስ የእግዚአብሔር ቃል መሆኑን አስተማረ፣ «የእግዚአብሔር መንፈስ ያለበት መጽሐፍ ሁሉ . . .» በማለት አሳወቀ። ኢየሱስ የእግዚአብሔር ቃል ብቻ እውነተኛ እና ባለሥልጣን መሆኑን በማስጠንቀቅም አስተማረ፣ «. . . ባስተላለፋችሁትም ወግ የእግዚአብሔርን ቃል ትሽራላችሁ፣ እንደዚሁም ይህን የሚመስል ብዙ ነገር ታደርጋላችሁ» በማለት፣ በእነርሱ ዘንድ ያለው ሁሉ ከወግ እና ከሰው ሥርዓት ጋር ተያያዥ መሆኑን አሳወቃቸው።

ጥያቄ 2፣ ምስሎችን እንጠቀም ዘንድ ይገባልን?

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን፣ «አዎን፣ በሚገባ እንጠቀማለን» የሚል ምላሽ ትሰጣለች።

«የተቀደሱ ምስሎች በቤተ ክርስቲያን መገኘታቸው እምነትን ጉልበታም በማድረግ እና ኃይልን በውስጣችን በመፍጠር ያግዛሉ . . .» (Canon 1188) ይላል።

መጽሐፍ ቅዱስ ግን፣

ፈጽሞ ምስልን እንጠቀም ዘንድ አይገባም ይላል። ይህንንም ዘጸአት 20፡4-5፣ «በላይ በሰማይ ካለው፣ በታችም በምድር ካለው፣ ከምድርም በውኃ ካለው ውስጥ ነገር የማናቸውንም ምሳሌ፣ የተቀረጸውንም ምስል ለአንተ አታድርግ። አትስገድላቸው፣ አታምልካቸውምም . . .» ይላል። የሮማ ቤተ ክርስቲያን ግን ምስሎችን (ቅርጾችን) መጠቀም ብቻ ሳይሆን፣ ለእነርሱ ተገቢ ስግደትና አክብሮት መስጠት ይገባል ባይ ነች፤ ዋንኛው ጳጳስም ይህን መፈጸም ይጠበቅባቸዋል።

ጥያቄ 3፣ ክርስቶስ መሥዋዕት ሆኖ የሚቀርበው በየጊዜው ነውን?

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን፣ «አዎን፣ በየጊዜው ነው» የሚል ምላሽ አላት። «የመዋጀት ሥራ በየጊዜው በሚከናወን ሥርዓተ ቁርባን አማካኝነት በተደጋጋሚ ክርስቶስ መሥዋዕት ይሆናል፤

ይህንንም ካህናቱ በየጊዜው ተፈጻሚ የማድረግ ኃላፊነት አለባቸው» (Canon 904) ይላል።

መጽሐፍ ቅዱስ ግን የሚለው . . .

«ኢየሱስ መሥዋዕት ሆኖ የቀረበው ለአንዴና ለመጨረሻ ጊዜ ብቻ ነው፤ አሁን ኢየሱስ ክርስቶስ በክብሩ ዙፋን አለ» ይላል። ይህንንም፣ «. . . ኢየሱስ ሆምጣጤውን ከተቀበለ በኋላ ተፈጸመ አለ፣ ራሱንም አዘንብሎ ነፍሱን አሳልፎ ሰጠ» (ዮሐ. 19:30) በማለት ያረጋግጣል።

የካቶሊክ ካህናት በየቀኑ እየቆሙ ለመሥዋዕት የተገባውን ዝግጅት ይክውናሉ። ይህ ሥራ ግን የማንንም ኃጢአት ፈቶ አያደርግም፣ ምሕረትንም አያሰጥም። መጽሐፍ ቅዱስ፣ «ሊቀ ካህናትም ሁሉ ዕለት ዕለት እያገለገለ ኃጢአትን ሊያስወግዱ ከቶ የማይችሉትን እነዚያን መሥዋዕቶች ብዙ ጊዜ እያቀረበ ቆሟአል፤ እርሱ ግን (ኢየሱስ ክርስቶስ) ስለ ኃጢአት አንዴ መሥዋዕትን ለዘላለም አቅርቦ በእግዚአብሔር ቀኝ ተቀመጠ» (ዕብ. 10:11፣12) በማለት ያበስራል።

ጥያቄ 4፣ ካህን አስፈላጊ ነውን?

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን፣ «ካህናት ያስፈልጋሉ» ትላለች።

«ካህናት የክርስቶስን የክህነት አገልግሎት የሚካፈሉ አገልጋዮች ናቸው . . . ሕዝቡን ወደ ቅዱስና አክብሮት ወደ ሞላው አምልኮ ያመቻቻሉ . . .» (Canon 835) ይላል።

መጽሐፍ ቅዱስ ግን...

አማኞች ሁሉ ካህናት መሆናቸውን በመግለጽ፣ እያንዳንዳቸው እግዚአብሔርን በየግላቸው የማመስገንና የማምለክ አቅም እንዳላቸው ያረጋግጣል። 1ኛ ጴጥሮስ 2:9፣ «እናንተ ግን ከጨለማ ወደሚደነቅ ብርሃኑ የጠራችሁ የእርሱን በጎነት እንድትናገሩ የተመረጠ ትውልድ የንጉሥ ካህናት . . . ናችሁ» በማለት፣ እያንዳንዱ የእግዚአብሔር ልጅ ወደ ጸጋው ዙፋን ፊት መቅረብ መቻሉን እያረጋገጠ፣ ብቸኛ ሊቀ ካህናቸው ኢየሱስ ክርስቶስ መሆኑን ያበስራል። ይህ ደግሞ 1ኛ ጢሞቴዎስ 2:5፣6 ላይ፣

«አንድ እግዚአብሔር አለና በእግዚአብሔርና በሰው መካከል ያለው መካከለኛ ደግሞ አንድ ነው እርሱም ሰው የሆነ ክርስቶስ ኢየሱስ ነው» በማለት ጽኑ ምላሽ ይሰጣል።

ጥያቄ 5፣ ጥምቀት ያድናል?

የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን፣ «ድኅነት (መዳን) የሚጀምረው በጥምቀት ነው» ትላለች። «መጠመቅ ወደ ሌሎች የእግዚአብሔር ምሥጢራት የመግቢያ ቁልፍ ነው። ወንዶችና ሴቶች ሁሉ በተጠመቁ ወቅት ከኃጢአታቸው ይታጠባሉ፣ የእግዚአብሔር ልጆች በመሆንም ዳግም ይወለዳሉ፣ ከክርስቶስም ጋር ይኖራሉ . . . » (Canon 849) ይላል።

መጽሐፍ ቅዱስ ግን፣

የሰው የትኛውም በጎ ሥራ ለእግዚአብሔር መንግሥት አያበቃም፣ በክርስቶስ ላይ ያለ እምነት ብቻ ሰዎችን ያድናል ይላል። የእርሱ የሆኑት ከእግዚአብሔር ጋር የነበራቸውን ጥል ወደ ሰላምና እርቅ የለወጠው የኢየሱስ ክርስቶስ የመስቀል ላይ ሥራ ነው፤ ያንን ማመን ጸጋ ነው። ኤፌሶን 2:8፣9 እንዲህ ይላል፣ «ጸጋው በእምነት አድኗችኋልና፤ ይህም የእግዚአብሔር ስጦታ ነው እንጂ ከእናንተ አይደለም፤ ማንም እንዳይመካ ከሥራ አይደለም።» ዮሐንስ 6:29 ደግሞ፣ «ኢየሱስ መልሶ . . . ይህ የእግዚአብሔር ሥራ እርሱ በላከው እንድታምኑ ነው አላቸው።» ሮሜ 11:6፣ «በጸጋ ከሆነ ግን ከሥራ መሆኑ ቀርቶአል፤ ጸጋ ያለዚያ ጸጋ መሆኑ ቀርቶአል» በማለት፣ ጥምቀት ምንም ድርሻ እንደሌለው ያበስራል።

እንኪያስ እንዴት መዳን ይቻላል?

መጽሐፍ ቅዱስ ኃጢአተኛ መሆናችንን እናስተውል ዘንድ ይጠይቃል። ኢሳይያስ 64:4-5፣ እኛ ግን . . . ሳናቋርጥ ኀጢአት በመሥራታችን እነሆ ተቆጣህ፣ ታዲያ እንዴት መዳን እንችላለን? ይላል። ኤርምያስ 17:9፣ «የሰው ልብ ከሁሉ ይልቅ ተንኰለኛ እጅግም ክፉ ነው፤ ማንስ ያውቀዋል?» በማለት እቅጩን ይናገራል።

አንባቢ ሆይ! ኃጢአት ሰውን ከእግዚአብሔር ለይቶታል:: ሮሜ 6:23 «የኃጢአት ደመወዝ ሞት ነው» በማለቱ፣ ሰው ለደኅንነቱ የሚያቀርበው ምንም መዋጮ የለውም::

ከዚህ የተነሣ፣ ኃጢአትን ሊያሽንፍ የሚችለውን መቀበል አስፈላጊ ነው:: ክርስቶስ ለአንዴና ለመጨረሻ ለኃጢአትህ መፍትሔን ሰጥቷል:: 1ኛ ጴጥሮስ 2:24፣ «ለኃጢአት ሞተን ለጽድቅ እንድንኖር እርሱ ራሱ በሥጋው ኃጢአታችንን በእንጨት ላይ ተሸከመ . . .» በማለት፣ ብቸኛው ጽድቅህ እርሱ መሆኑን ያረጋግጣል:: እንግዲህ ለዚህ ስጦታው ወደ እግዚአብሔር ትለምን ዘንድ ተገቢ ነው::

«ሁሉ ኃጢአትን ሠርተዋልና የእግዚአብሔርም ክብር ጎድሏቸዋል፤ በኢየሱስ ክርስቶስም በሆነው በቤዛነት በኩል እንዲያው በጸጋው ይጸድቃሉ» ይላል:: እንግዲያስ፣ በዚህ እውነት ላይ ቆመን፣ የዳግም መወለድ ተዐምራት በሕይወትህ ይፈጸም:: «እግዚአብሔርም የዘላለምን ሕይወት እንደ ሰጠን፣ ይህም ሕይወት በልጁ እንዳለ ምስክሩ ይህ ነው» (1ኛ ዮሐ. 5:11):: እንግዲህ የዘላለምን ሕይወት በመቀበል ሕያው እግዚአብሔርን አመስግን፣ አክብርም::

ምዕራፍ አሥራ ስድስት

የኋላቀርነት መንሥኤ

እግረ መንገድ፣ ለጥያቄም መልስ...

የምሥራቅ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከምዕራብ ዓለም ጋር ሲተያይ፣ ኋላ ቀርነት፣ ክፍፍል እና በእስልምና እምነት የመዋጥ አደጋ ይገጥመዋል:: ይህ ከምን የተነሣ ይሆን? ምላሹ ጥናት ይጠይቃል፣ እርግጥ ይኸው ነው ብሎ መናገር አስቸጋሪ ነው:: ለመነሻ ግን፣ እስከ አሁን በተጠኑት፣ የኅብረተሰቡን የኑሮ ዘይቤ በመቃኘትና ቅዱሳት መጻሕፍት ለኋላ ቀርነት መንሥኤ ይሆናሉ ካሉት በመነሣት መመለስ ይቻላል:: የምላሹ ስፌ ትኩረት

የምሥራቅ ኦርቶዶክስ እምነትን በሰፋት የምታስተናግደውን ኢትዮጵያን በመረጃነት ይመለከታል::

ምላሽ አንድ

ከምዕራባውያኑ በበለጠ ለትውፊት (Tradition) መገዛት አንደኛው ምክንያት ይሆናል::

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ የሥነ መለኮት መምህራን «ቤተ ክርስቲያንህን ዕወቅ» በማለት በ1988 ዓ.ም ባዘጋጁት መጽሐፍ ላይ ዝርዝር ጠቋሚ መግለጫን ሰጥተዋል:: ጸሐፊዎቹ «የኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ትውፊቷን መጠበቅ አለባት» ለሚለው የማስተማመኛ ጽሑፍ የጻፉ ቢሆንም፣ በትይዩ ግን፣ የወጉን አሉታዊ ተጽዕኖ አላሳዩም:: ቢሆንም ግን ለዚህ ጥያቄ እንደ ቀዳሚና መሠረታዊ ምላሽ አድርገን እናነሣለን:: ምሑራኑ ከሰጡት ትርጓሜ እንጀምር:: ትውፊት፣ «አወፈየ» ካለው የግእዝ ቃል የወጣ ሲሆን፣ ትርጉሙም ውርስ፣ ቅብብል ማለት ነው በማለት መንደርደሪያ ይሰጣሉ:: ይህንን ለማብራራትም፣ ሐዋርያው ጳውሎስ በመንፈስ ልጁ ለሆነው ለጢሞቴዎስ ሲጽፍለት፣ «አንተ ግን ትምህርቴንና አካሄዴን፣ አሳቤንም፣ እምነቴንም ትዕግሥቴንም፣ ፍቅሬንም፣ መጽናቴንም፣ ስደቴንም፣ መከራዬንም ተከተል» (2ኛ ጢሞ. 3:10-11) በማለት መክሮታል:: ይህም ምክር በፍቺው የአባቶችን ሁለመናቸውን ወርሶ መገኘት ማለት ነው:: ይህ ሲሆን ከትውልድ ወደ ትውልድ ቅብብል በአግባቡ መደረጉን ያሳውቃል» ይላል ገጽ 10::

በዚህ ገለጻ አሳሳቢው፣ «የአባቶችን ሁለመናቸውን ወርሶ መገኘት» የሚለው ነው፤ ትውልድ በሚወርሰው ሁለመና ላይ መነጋገር፣ መመካከር፣ መለየት እና መምረጥ ይኖርበታል:: ያንን አቅም በማያጎለብትና በማያሳድግ ሁኔታ የተቀባበለ «ትውፊት» በረታትንም ድካምንም፣ ልማትና ጥፋትንም አስተሳስሮ ስለሚሄድ፣ «ሁሉንም መርምሩ፣ መልካም የሆነውን ያዙ»ን (1ኛ ተሰ. 5:21) ከግምት ማስገባት ተገቢ ነው::

መጽሐፉ «ትውፊትንና ዕድገቱን» በሚያብራራበት ክፍሉ፣ «ብዙ ሰዎች የቀደሙትን ከተመለከቷቸው ዕድገታችንና የትውልድም

የፈጠራ ችሎታ ይቋረጣል» የሚል ስጋት እንዳለባቸው ጠቁሞ፣ ትውፊት ግን በተቃራኒው ዕድገትን ሳይገድብ ዕድገቱን የተስተካከለ ማድረግ እንደሚችል ይገልጻል (ገጽ 10)። እንደዚህ ማብራሪያ፣ እድገትን ለማስተካከል ብቻ ትውፊት የሚጠቀም ከሆነ፣ የብዙዎቹ ፍርሐት እውነት ሊሆን ይችላል፤ ዕድገት የማያቋርጥ ሂደት ስለሆነ፣ በየጊዜው እየጨመረ ከሌሎች ጋር እየተዋዋጠ፣ ከማኅበራዊ የትውፊት አቅም ወደ ሀገራዊ፣ ከዚያም ወደ ዓለም አቀፋዊ ግንኙነትና ሥልጣኔ መምጣት ይኖርበታል። ይህ የለውጥ ጽኑ ምልክት ነው። ይህን ምልክታ ፍልስፍናው እንዳይገታው ከወዲሁ ማሰብ አስፈላጊ ነው።

መጽሐፉ ማደግን ሲያብራራ፣ «የራስን ትቶ» የሌላውን ብቻ መቀበል አይደለም፤ የራስ የሆነውን በአግባቡ መጠቀም ማለት ነው፤ እንጀራን አጥፍተን ፓስታ ብቻ ለምን አንበላም? የሐበሻ ቀሚስን አሳድደን ለምን ለዕርቃን አንጋለጥም፣ የዘመን አቆጣጠራችንን ቀርቶ የአውሮፓን ቀመር ለምን እንተከም፣ የቅዱስ ያሬድ ዜማ ተጥሎ የእነ ሞዛርት ቅኝት ለምን አይመጣም? ማለት ማደግ ሳይሆን፣ እንነትን ቆርጦ ለሀገር አበጣጠር የመጨነቅ ያህል ነው። የራሳችን የሆነውን ወድደን፣ አክብረን የበለጠ የሚያድግበትን መንገድ መፈለግ ዕድገት ተብሎ ይጠራል» በማለት ያጠቃልላል (ገጽ 10)።

ይህ ገለጻ አጽንኦት የሰጠው፣ «ምንም ይሁን ምን? የራሳችን የሆነውን ፈጽሞ መተው የለብንም» የሚል ነው። በጠንካራ ጉት ውስጥ ካከተተው ደካማ ጉን እንዱን በምሳሌነት ብናነሣ፣ በእንጀራ ላይ የሚደረግ ስፊ ጥናት «ምግብነቱን ሳይሆን ጎጅነቱን፣ ጤንነትን ሳይሆን በሽታን ሊያስከትል እንደሚችል» ሳይንሳዊ ውጤት ቢገጥመን፣ ምን ማድረግ አለብን የሚለውን አላስበበትም። እንጀራ በሽታ ከሆነ፣ የወረስነው ነው ብለን መንገታገት ብዙዎችን ለመግደል ካልሆነ በቀር ለው አፍቃሪነትን እያመለከትም። ከዚህ የተነሣ፣ የነበሩንን ሁሉ መመርመርና ተገቢውን አቋም መያዝ ዕድገት ነው። በተለያዩ ክፍለ ዘመናት ዓለም ተወያይቶ እያጸደቀ የተጠቀመበትን የዓመት አቆጣጠር ኢትዮጵያ በተናጠል አልለቅም ባይ መሆን ማደግን ገቺ ነው።

ጸሐፍያኑ፣ «በመጀመሪያው ክፍለ ዘመን የነበሩ አበው የቤተ ክርስቲያን አሠራርን፣ የአመላለክ ሥርዓቱን፣ ልብሰ ተክህኖውን፣ ዕጣኑን፣ መንበሩን፣ ጠዛተ . . . ከኦሪቷ ቤተ መቅደስ ለቤተ ክርስቲያን እንደሚገባ አድርገው ተረከቡ እንጂ፣ በዘመኑ ሀልጥኖ የነበረውን የግሪክ-ሮማ ፍልስፍናን አልጨመሩበትም፤ ይህም የሆነው ሥልጣኔውና ፍልስፍናው፣ ዕውቀቱ ሳይገባቸው ቀርቶ ሳይሆን፣ የዚህ ሥጋዊ ፍልስፍና ውጤቱ እግዚአብሔርን መካድ፣ ሥጋዊ ፍላጎትን ማርካት፣ ምድራዊ ምቾትን ማደላደል መሆኑን ስለ ተገነዘቡ ነው» ይላል (ገጽ 11)። ትንታኔው ሕሀዕን በውስጡ ይዟል - ያም - የግሪክና የሮማ ፍልስፍናና ሥልጣኔ ዛሬ ላይ ያለውን የዓለም ሕዝብ በማሳደግ ለላቀ ደረጃ እንዳደረሰው አለመገንዘብ ነው። ሆሜር በኅብረተሰቡ ውስጥ ዘላቂው ጉዳይ ለውጥ ብቻ መሆኑን ለማስገንዘብና «አንድ ሰው በተመሳሳይ ጅረት ውስጥ እግሩን ብቅ ጥልቅ በማድረግ ሁለት ጊዜ ቢነከር፣ የነከረበት ውኃ ሌላ ነው፣ ተነከረውም ለውጥ ተካሂዶበታል» ይላል። ከዚህም የተነሣ፣ ለዕድገት መሠረቱ ለውጥ፣ ፍልስፍናንና የሳይንስ ውጤቶችን ከወዲሁ በመፍራት «አትድረስብኝ፣ እግዚአብሔርን ታስክዱኛላችሁ» ብሎ መቆም ስኋላ ቀርነት መንሥኤ ነው፤ በራስ አለመተማመንና ጡድቀትን ያመጣልና።

እርግጥ፣ የተመጠኑ መሠረታዊ ለውጦችን መቀበል እንደሚቻል መጽሐፉ መጠቆሙን አልዘነጋም። ከቋንቋ አኳያ ስንመለከት፣ አዘጋጆቹ ክርስትና መሠረቱን ሲጥል ይነገርበት የነበረው ቋንቋ ግሪክ ስለሆነ፣ አገልግሎት ሁሉ በዚሁ ቋንቋ መሠረት ተከናውኗል፤ በግሪክ ቋንቋ ግን የዕብራውያን ባህል ተላልፏል ይላሉ። ለምሳሌ፣ «በጎቼ ድምፄን ይሰማሉ፣ ይከተሉኛማል» የሚለው ገለጻ የተወሰደው ከምሥራቃውያን የዕብራውያን ባህል እሴት በመነሣት ሊሆን፣ የተነበበው ግን በግሪክ ቋንቋ ነው በማለት፣ መሠረታዊ ለውጥን ሊያመጣ በማይቻል ለውጥ መለል አሳብን አስተናግደዋል።

በተያያዘ፣ በቴፕ ተጠቅመን ቅዳሴን ቀርጸን ስተከታዩ ትውልድ እናስቀምጥ ይሆናል እንጂ፣ በካህኑ ምትክ በቴፕ እንቀድስ ማለት አንችልም፤ ጧፍ ቢያልቅ ሊገኝ የሚቻልበትን ዘዴ መቀየስ እንጂ፣

መብራት ይፈቀዳል በማለት ለእርሱ እጅ መስጠት አይገባም» ይላሉ:: ይህ ግን ቀደም ብለን እንደ ጠቀስነው፣ ለምን ለዘላለም ጧፉን መረጥን፣ የተሻለውን መጠቀም ኃጢአቱ ምን ላይ ነው? የሚለውን አይመልስም፤ በምትኩ፣ ከብሉይ ኪዳን አገልግሎት ወረስን ከሚል መልስ አላለፈም:: ይህ ደግሞ ዕድገትንና ቅልጥፍናን በመግታት የሚያስቀር ይመስለናል::

መጽሐፉ የምሥራቅ ቤተ ክርስቲያን ከምዕራቡ የተለዩበትና የተወጋገዙበትን ምክንያት ሲመረምር፣ እስከ 451 የቤተ ክርስቲያን መለያየት አልነበረም፤ በሁሉም ዘንድ ትውፊቱ ወጥ ሆኖ እየተቀባበለ የሚወርድ ነበር:: ከዚያ በኋላ ግን፣ የሮም ቤተ ክርስቲያን አፈነገጠች:: ቤተ ክርስቲያኒቱ ያፈነገጠችበትን ምክንያት ሲዘረዝር፣ «የሮም ካቶሊክ በጊዜው ከነበሩ ነገሥታት ጋር መተሳሰር፣ በሥጋዊ ድሎትና ፍልስፍና መመራትን መረጡ» ይላል (ገጽ 13)::

ምሥራቃውያኑ ግን የአባቶቻቸውን ትውፊት በመጠበቅ ጸኑ፣ በዚህም ምዕራባውያን ጠሏቸው (ገጽ 13) በማለት፣ ትውፊትን ስለ ጠበቁ ስደት፣ መንገላታት፣ ከመንበር መስደድ መታሠር እንዳተረፉ፣ እንዲሁም እስልምና ሲስፋፋ የጥቃቱን መጀመሪያ ምሥራቃውያንን በማድረግ ሲያጠቃ፣ ምዕራቡ ባለመደገፍ ቢያስጠቃንም፣ አሁንም ትውፊቱን ጠብቃ በመገኘት ለመ-ጥሩነቱን እንደ ያዙች አለች በማለት ስለ ትውፊቱ ስማዕት እንደ ሆነች ያመላክታል::

አትኩረትን ለመሳብ ካቀረበችው መረጃዎች ውስጥ የምሥራቁ ቤተ ክርስቲያን ስራቷን ያደረገችው:-

ሀ. 12 ሐዋርያት ያስተማሩትም ያረፉትም በክልሏ መሆኑን፣

ለ. ለዕብራውያን ትውፊት የቀረበ በመሆን ለቤተ ክርስቲያን ብዙ ውርስ ማምጣቷ፣

ሐ. የቤተ ክርስቲያን ምስረታንና የክርስትና የጥንት ትምህርት ቤቶች የተቋቋሙት በምሥራቃውያን ዘንድ መሆኑ «ትውፊት»ን እንድንጠብቅ አስገድዶናል ይላል::

ይህ ጥበቃ ግን በመሠረታዊ ተፈላጊ ጉዳዮች ላይ ለውጥን የማምጣት አቅም ሳይሆን፣ አገራዊ ኋላ ቀርነትን ሲያመጣ እንደ ቻለ ማየት ያስፈልጋል:: ለምሳሌ፣ በቅዱሳት መጻሕፍት ውስጥ ከተላለፉ የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስ ግልጽ ምሳሌዎች ውስጥ አንዱ በሉቃስ 10:29-37 የሚገኘው የሳምራዊው ገለጻ ነው:: ያ ገለጻ ባልንጀራን እንደ ራስ አድርጎ መውደድን ለማጽናት የቀረበ ምሳሌ ነው:: በምሳሌው ውስጥ ግን በ4ኛው ክፍለ ዘመን የነበረው ኦሪገን የሰጠውን ግላዊ ፍቺ ዛሬም የምሥራቁ ቤተ ክርስቲያን ታምንበታለች:: ትርጓሜው «ወደ ኢያሪኮ የወረደው ሰው-አዳም፣ ኢየሩሳሌም ደግሞ-ገነት፣ የኢያሪኮ ፍቺ-ዓለም፣ ወንበዴዎቹ-አጋንንት፣ ርኅሩኅ ሳምራዊ-ጌታ መሆኑን ያስረዳል:: ይህን ትርጉም በትውፊት ማቀባበል የቅዱሳት መጻሕፍትን ትርጓሜ ማዛባት ነው:: ኢየሱስ ክርስቶስ ያስተማረውን በመተው እኛ የምንለው ብቻ ትክክል ነው ብሎ ማለት ተገቢ አይደለም (ገጽ 17):: ትርጓሜዎች ሰው-ሠራሾች ሲሆኑ፣ ትውልዱን መምራት ሳይሆን፣ ልክኛውን ትርጉም ባለመገንዘብ ማኖርን ያመጣል:: እኛ በትርጉም የምንልህን እመን፣ አትጠራጠር የሚል አስተሳሰብ ማሰብን ይገታል፤ ማሰብ ሲቆም ውይይት ይቀራል፤ ውይይት በሌለበት የተሻለ አሳብ አይኖረም::

ፕሮፌሰር ጌታቸው ኃይሌ ባዘጋጁት *«ደቂቀ እስጢፋኖስ»* መጽሐፍ ቀዳሚ ቃል እንዲህ ይላል፣ «ትልቁ ቁም ነገር አባ እስጢፋኖስ በማንም አፍአዊ ኃይል ተመርተው ወይም ተገድደው ሳይሆን፣ በራሳቸው የውስጥ የአእምሮ ብርሀን ተገዝተው ከ«ሲወርድ ሲዋረድ» አስተሳሰብ ተላቅቀው ወደ አንድ መደምደሚያ ላይ መድረሳቸው ነው:: ለማለም ማኅበረሰብ ለትምህርትና ለዕውቀት፣ ለዕድገትና ለመሻሻል ለልማትና ለብልጽግና አዲስ ፊርን እየቀደዱ አዳዲስ ደረጃ ላይ የሚያደርሱት እንደዚህ ያሉ ሰዎች ናቸው:: በኢትዮጵያ እንደ ተወርዋሪ ኮከብ ብልጭ እያሉ ድርግም በማለታቸው አገሪቱ ከእነርሱ ልታገኝ የምትችለውን ዘለቄታ ያለው ጥቅም አጣች:: የኢትዮጵያ ሊቃውንት «ሲወርድ ሲዋረድ» በሚል በማያስብና በማያሳስብ

የቁልቁለት አስተሳሰብ ለብዙ ምእተ ዓመታት ተጓዙ፣ ውጤቱ ዛሬ ያለንበት ደረጃ ነው፣» ይላሉ::

በምሑሩ ገለጻ እንደ ተወርዋሪ ኮከብ ብልጭ ብለው ድርግም የሚሉ አዋቂዎች በመቶ ዓመት ውስጥ አንድ ሁለት ያየንበት ምክንያት፣ እነርሱ የተለየ አእምሮ የያዙ በመሆናቸው ሳይሆን፣ አብዛኛው ሕዝብ እንዳያስብና እንዳይመራመር የሚያደርግ ጽኑ ለይጣን የ«ሊወርድ ሲዋረድ» አስተሳሰብ ያመጣው የመገታት ጦስ መሆኑን ያስምሩበታል፡- መነጋገርንና መመካከርን የሚያቆም ትውፊት (ወግ) ኋላቀርነትን ያመጣል (ገጽ 13)::

ጸሐፊው፣ «. . . የምዕራቡ ኅብረተሰብ የተጓዘው ዕውቀትን በማስፋት መንገድ ላይ ነው:: በእኛ ማኅብረሰብ ግን አዲስ አሳብ ጠላት ሆኖ ይታያል. . . ማርቲን ሉተር በአውሮፓውያን (በምዕራባውያን) አእምሮ ላይ ያመጣው የአስተሳሰብ ለውጥ በሃይማኖት ላይ ብቻ ሳይሆን፣ በዓለማዊ ጉዳይ ላይ የነበረው በጎ ተጽዕኖ ብዙ ነበር . . . ይህ ከመሆኑ ቀደም ብሎ ደቂቀ እስጢፋኖስ በኢትዮጵያ መነሣቱ አስደናቂ ቢሆንም፣ ይህን የለውጥ ሐዋርያ የአእምሮ ነጻነት የሌላቸው እንደ አጨናገፉትና ኢትዮጵያን ለጨለማ እንደዳረጓት መረዳት ተገቢ ነው» (ገጽ 14)::

በዓለም ውስጥ ዛሬ በበለጸጉትና በሚደኸዩት አገሮች መሀከል ያለው ትልቁና ዋናው ልዩነት የአእምሮ ነጻነት ነው:: ለምሳሌ፣ በደኸዩት አገሮች ውስጥ ባለው ግዙፍ የተፈጥሮ ሀብት ይበልጥ የሚጠቀሙበት የሠለጠኑት አገሮች ናቸው:: በደቂቀ እስጢፋኖስም ላይ ቢሆን በአእምሮ ነጻነት ከሃይማኖት አጥር ውጪ ያለውን ዓለም የማሳያ ችሎታ እንደ ነበረው አባ ዕዝራ ስለ ተግባረ ዕድ ተጠይቀው ሊያደርጉት የሚችሉትን ሁሉ ሊዘረዝሩ፣ የእግዚአብሔር እስትንፋስ በውስጣቸው መኖሩን ያልተገነዘበው የንጉሡ መልእክተኛ፣ «ይህን ሁሉ አደርጋለሁ የምትለው እግዚአብሔር ነህ እንዴ?» ብሏቸው ነበር (ገጽ 15):: ይህ ገለፃ የሚያሳየን አገራችን የአሳብ ነጻነትን

በመተው ሥራንና የሥራ ውጤትን ለእግዚአብሔር በመተው የዱር-መሰል ኑሮን እንደ መረጠች ይገልጻል::

«ቤተ ክርስቲያንህን ዕወቅ» ትውፊትን አለመጠበቅ የሚያመጣው ጣጣ የእምነት ድርጅቶችን መብቶች መብዛትና የመናፍቃንን ቁጥር መጨመር መሆኑን ይገልጻል፤ «. . . አባቶቻችን ማናቸውንም ነገር የሚፈጽሙት አባቶቻቸውን ተመልክተው፣ ከእነርሱ ተረድተው ከሥርዓታቸውና ከሃይማኖታቸው፣ ከትምህርታቸውና ከመንገዳቸው ሳይወጡ ስለሆነ አንድ እምነታቸውን አጸኑ . . . ይህ ተዋረድ ግን በተለይም ሥልጣኔ ያለው ክፍል እምነታቸውን ከፍልስፍና ስለሚቀላቀለው የገሀ ዘመኑን ምቾት ለማግሟላት ሲል በፈቃደ እግዚአብሔር ከመመራት ይልቅ፣ ፈቃደ እግዚአብሔርን እንደ ሥጋው ምቾት ለመምራት ይፈልጋል፤ የሐዋርያትን ትውፊት እየናቀ «ራስ በቀል» ትውልድ እየሆነ ይጓዛል . . .» (ገጽ 35) በማለት የአስተሳሰብ ነጻነትን መገደብ አማራጭ አመለካከቶችንና እምነቶችን መዘጋት ዛሬም ተፈላጊ ነው በማለት ኋላ ቀርነትን ይጋብዛል::

ምላሽ ሁለት

የኅብረተሰቡ የኑሮ ዘይቤ ከኋላ ቀርነት ጋር ቀጥተኛ የሆነ ተያያዥነት ኖሮታል፤ ይህም ደግሞ በአገር አቀፍ ደረጃ ተዘክሮ የሚቆም ሳይሆን፣ አኅጉር አቀፍ ገጽታ ያለው ነው:: ለሥልጣኔ የተመቻቹ የነበሩት ከሌሎች አኅጉራት ጋር ትውውቅ የኖራቸው የአፍሪካ አገራት የሰሜኑ፣ ምሥራቅና ምዕራብ አፍሪካ የሚገኙት ብቻ እንደ ነበሩ ታሪክ ፍንጭ ይሰጣል:: የሜዲትራንያን ውኃ ተጕራባች የሆኑት ግብፅ፣ ሊቢያ፣ ቱኒዚያ እና የተቀራረቡት አገራት ንኪኪዎችን ከሮማውያን፣ ከግሪካውያን፣ ከፋርሳውያን ጋር አድርገው ነበር::

ከዚያ ውጭ የነበሩት፣ ኢትዮጵያንም ጨምሮ፣ የጨለማው ዓለም በመባል ታውቀዋል፤ አፍሪካን በአኅጉር አቀፍ ደረጃ ሲተረጉሙ የዘመናዊቷን አፍሪካ ወቅታዊ መለኪያ ከሠለጠነው የምዕራቡ ዓለም ጋር ማስተያየት ይቻላል::

አፍሪካውያን ለማኅበራዊ እሴቶች ወይም ለቡድናዊ ፍላጎቶች ቅድሚያን ይሰጣሉ፤ የተቀሩት ግን ስለ ግለሰባዊ እሴቶች ጠንካራ ግምት ይሰጣሉ፣ ያንንም ማክበርና ማድነቅ መለያቸው ነው።

አፍሪካውያን ሕይወትን በአጠቃላዩ በማየት ላይ ቅድሚያ ይሰጣሉ፤ የተቀሩቱ ግን ትንታኔን፣ ማብራሪያን፣ ተያያዥነትን በማስተሳሰር ያያሉ።

አፍሪካዊ ባሕል በክስተቶች እና በመንፈሳዊ አመለካከቶች ላይ ያተኩራል፣ በተያዩ የተቀሩት ባህል በመርሐ ግብርና በጊዜ አጠቃቀም ላይ እንዳለ ሳይንሳዊ ግንዛቤን ቀዳሚ በማድረግ ለምርምር ቅድሚያን ይሰጣል።

አፍሪካዊ ባህል «ቢሉላሉ፣ አሉ፣ ተባለ፣ ይባላል» በመሳሰሉ በቃላዊ ትውፊት ላይ ሲታመኑ፣ የተቀሩት በመረጃ በተደገፈ በጽሑፋዊ ተግባቦት ላይ ያተኩራሉ።

አፍሪካውያን ከሚታመኑባቸው «አማልክት» ቀጥሎ አባውንቶችን ያከብራሉ፤ ያስማትማማትም ለውሳኔያቸው ተገዥ ሲሆኑ፣ በትያዩ ያሉት የተማሩትን ያከብራሉ። አፍሪካውያን ላያዋጣቸው ግጭቶችን በአማላጅ የመፍታት፣ ደካማ ጎንን መቀበልን እንደ ውርደት መቁጠር ሲታይባቸው፣ በትያዩ የተቀሩት ግጭቶችን ፊት ለፊት በመነጋገር መፍታትን እና ደካማ ጎንን መቀበል በራስ የመተማመን መገለጫ በማድረግ ይወስዳሉ።

የአፍሪካው ባህል በመናፍስት ዓለም ላይ ከፍተኛ ትኩረት በማድረግ የጋራ እሴት ሲኖራቸው፣ ምዕራባውያን ለመናፍስት ዓለም ብዙም ትኩረት አይሰጡም (አዶኖቫን፣ ገጽ 15-16)።

አነዚህን ንጽጽሮች መመልከት፣ ኢትዮጵያን ነጥሎ ለማየት ከመርዳቱም ባሻገር፣ ከትውፊት ጋር ከተያያዘው ጋር ሲዳበል የኋላ ቀርነቱ መንስኤ ውስብስብ ይሆናል።

ምላሽ ሦስት

ከሰሜን፣ ምሥራቅና ምዕራብ አፍሪካ አገራት ተከትሎ ኢትዮጵያ ክርስትናን እንደ ተዋወቀች ታሪክ ይገልጻል፣ ከዚያም በፊት ከክርስቶስ ልደት ቀድሞ በተለይ ከዘጠነኛው ክፍለ ዘመን

ወዲህ በሰሜንና በሰሜን ምዕራብ ክልሎቿ የዕብራውያን ትምህርት ተስፋፍቶ እንደ ነበር ይታወቃል።

በጥቅሉ ሁለቱ ዘመናት በየመጽሐፋቸው ዕድገትን፣ ሥራን፣ የጊዜ አጠቃቀምን፣ በአጠቃላይ ኋላ ቀርነትን የሚነቅፉ ትምህርቶችን በውስጣቸው የያዙ እንደ ነበር በሚከተሉት የናሙና ጥቅሶች ማረጋገጥ ይቻላል፦

1. ሰቅዶችን አወጣለሁ በሥራም ላይ አውላቸዋለሁ (ምሳሌ 8:14)።
2. ማስተዋል ላለው ሰው ሁሉም ግልጥ ነው፣ በደንብ ለተማረም ሰው መረዳት ቀላል ነው (ምሳሌ 8:9)።
3. ሰውነትን የሚወድ ሰው ከስሕተት መታረምን ይወድዳል፤ ደደብ ሰው ግን ተግሣጽን ይጠላል (ምሳሌ 12:11)።
4. ባለሙያ ሚስትን ማን ሊያገኛት ይችላል . . . እርስዋ ትጉሕ ሠራተኛ ከመሆንዋም በላይ ብርቱና ብልኅ ናት፣ የምትሠራው ሁሉ ዋጋ እንዳለው ታውቃለች (ምሳሌ 31:1፣17፣18)።
5. «. . . ለማወቅ ማሰብ ጀመርኩ . . . በእርግጥ ብርሃን ከጨለማ እንደሚሻል ጥበብም ከሞኝነት መሻልዋን ተመለከትኩ» (መክብብ 2:12፣13)።
6. ለሥራ ከመትጋት አትለግሙ (ሮሜ 12:10)።
7. እያንዳንዳችን ስለ ራሳችን ሥራ በእግዚአብሔር ፊት ቀርበን መልስ እንሰጣለን (ሮሜ 14:12)።
8. ወንድሞች ሆይ! ሰነፎችን ገሥጹ፣ ፈሪዎችን አደፋፍሩ (1ኛ ተሰ. 5:14)።
9. ሥራ ፈት ከሆኑ ክርስቲያኖች . . . ተለዩ . . . እኛ ከእናንተ ጋር በነበርንበት ጊዜ ያለ ሥራ አልተቀመጥንም . . . በማንም ላይ ሸክም እንዳንሆንበት ሌሊትና ቀን በመድከምና በመጣር እንሠራ ነበር (2ኛ ተሰ. 3:6-8)።
10. «ሊሠራ የማይወድ አይብላ» (2ኛ ተሰ. 3:10)።

እነዚህን የመሰሉ መርኆዎች በቅዱሳት መጻሕፍት ውስጥ ከነበሩ፣ የኋላ ቀርነት መንሥኤው እምነቱ ወይም ክርስትና ነው

ብሎ መመስከር አይቻል ይሆናል። በትይዩ ግን፣ ማኅበራዊ እሴትን ሰውጤት የሚያበቁ እነዚህን መሰል መርኖዎች ወደ ሕዝቡ እንዳይሰርጹ እንቅፋቶች እንደ ነበሩ መገንዘብ ይቻላል። ከእነርሱም: **<u>አንደኛው</u>፣** የቅዱሳት መጻሕፍት መልእክት ውጤታማ ተግባቦትን ሊፈጥር በማይችል ቋንቋ መጻፍና ትምህርት መስጠቱ ዋንኛው ነው። የግዕዝ ቋንቋ በአማርኛ ላይ አሸናፊ በሆነባቸው ክልሎች ሁሉ በመንፈሳዊ ትምህርት አማርኛ ተግባራዊ አልተደረገም። ከዚህም የተነሣ፣ ሕዝቡ ያለ እውቀት ሆኗል። ይህ አንዱ ነጥብ ነው።

ሁለተኛው፣ የቅዱሳት መጻሕፍትን አጠቃላይ ትምህርት በሕዝቡ ቋንቋ ከማድረስ ይልቅ፣ ከአሪት በተወረሱ የሕግ ሥርዓቶች ላይ ያተኮረ ሥርዓትን መፈጸምን እንደ በቂ መቁጠር ሌላው ተጠሪ ነጥብ ነው።

ሦስተኛው፣ ለዕድገት እንቅፋት የሆኑ ድርሳናት ከቅዱሳት መጻሕፍት የበለጠ ተሰሚነት እንዲኖራቸው የማድረግ ሰፊ እንቅስቃሴ ሌላኛው ተጽዕኖ ነው። ለሦስተኛው ነጥብ የተመጠኑ ምሳሌዎችን እናንሣ:-

1. በእጉል ተስፋ መከፈስ:- በመላእክት አጋዥነት ብቻ ያለ ሥራ በረከት፣ ጤንነት ማግኘት የሚያስችሉ ድርሳናት መኖር። ምሳሌ፣ «ድርሳነ ሚካኤልን በቤቱ ያስቀመጠ ረሀብ፣ ድርቅ፣ ቸነፈር፣ ተስቦ አይመጡበትም። የቅዱስ ሚካኤል ስሙ ረዳት ይሆነዋል (ዘኅዳር ቁጥር 72-75፣ ገጽ 212)።

2. ለተጠያቂነት መሠረት የማይጥሉ ትምህርቶች መኖር:- «ጣዖት አምላኪው፣ አመንዝራው፣ ብዙ ኃጢአት ይሠራ የነበረ . . .፣ መጋቢት አምስት ቀን ሄዶ ገድሉን ከሰማ፣ ቢሞት ምሕረት ያስገኙለታል» ማለትን ስለ ሰማ በሞተ ወቅት ሲኦል መግባት አይገባኝም ብሎ ተከራከረ፤ ጌታም ለገብረ መንፈስ ቅዱስ ከገባው ቃል የተነሣ አዳነው (ገብረ መንፈስ ቅዱስ፣ ገጽ 77)።

3. ባለመሥራት ምስጋናን ከእግዚአብሔር ማግኘት መቻሉን የሚገልጽ ትምህርት ማስፋፋት:- በሁሉም ታቦታት

በዕለተ ቀናቸው ወይም በዓመታዊ ክብረ በዓላቸው ቀን «ሥራ መሥራት መቅሰፍትን ያመጣል፣ ምድሩንም ያደርቃል» የሚለውን ትምህርት ተመሥርቶ የሚሰጡ ውግዘቶች ለኋላ ቀርነት መሠረትን ሳይጥሉ እንዳልቀሩ ማረጋገጥ ይቻላል።

4. የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም:- በርካታ አንድምታዎች በመስጠት ጽናትን ሳይሆን መዋዠቅን፣ አቋምን ሳይሆን መልፈስፈስን፣ ቁርጠኝነትን ሳይሆን አመንቺነትን የሚፈጥሩ ማብራሪያዎች መኖር ግልጹንና አሻሚ ያልሆነውን ሳለመገንዘብ ምክንያት ሳይሆን አይቀርም። እነዚህን የመሳሰሉ ለበርካታ መቶ ዓመታት የተከታተሉ እምነቶች ውድቀትን ያስከትላሉ። ከዚህም የተነሣ፣ መጠነ-ሰፊ ተከታዮች ያሏት የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ታስብበት ዘንድ ይገባል።

ምዕራፍ አሥራ ሰባት

ቅድመ - ክርስትና በኢትዮጵያ

ለዚህ ዝግጅት ፊቃዱ ጉርሜሣ ኩሣ ያዘጋጀውን «የወንጌል እምነት እንቅስቃሴ በኢትዮጵያ»ን እንደ ዋንኛ ሰነድ በመውሰድ መጠቀሜን ሁሉም ልብ እንዲለው እፈልጋለሁ።

አስቀድሜ ኢትዮጵያን እና የውጭ ግንኙነቷን እንመልከት

በአፍሪካ ቀንድ አካባቢ የሚገኘው ክፍል ፑንት ወይም የአምላክ ምድር ተብሎ እንደሚጠራ ለመጀመሪያ ጊዜ ያስተዋወቁት ግብጾች ናቸው። ግብጾች በትውፊታቸው የገለጹት ፑንት የሚያካልለው ስፍራ በውል ባይታወቅም፣ ከቀይ ባሕር በስተ ደቡብ፣ ምዕራብ እና ምሥራቅ የሚገኙ ዳርቻዎችን ያካትታል። የግብጽ ፈርዖኖች ወደዚህ አካባቢ መርከቦቻቸውን በመላክ ከፑንት አካባቢ ለቤተ መንግሥቱና ለቤተ መቅደሶቻቸው ዕጣን፣ ምርጥ ጠንካራ እንጨት፣ ብርና ወርቅ፣ የዝሆን ጥርስ፣ የአውሬ ቆዳዎችንና እንስሳትን ይገዙ ነበር።

ይህን በመፈጸም ታዋቂ የሆነችው የግብጽ ንግሥት ሃትሻፕሱት (1490-1468 ዓ.ዓ.) በምታደርገው ግብይት ከኢትዮጵያ ጋር ግንኙነት እንደ ነበራት በዜና መዋዕሏ ተጽፏል:: ከዚህች ንግሥት በኋላ የተነሡ ፈርዖኖች ተመሳሳይ ንግድ ከጥንታዊት ኢትዮጵያ ጋር እንደ ነበራቸው ኢጣሊያዊ ሊቅ ኮንቲ ሮሲኒ ጽፎበታል::

በግብጽ ቴሰብ በተባለች ከተማ በሚገኘው የመቅደስ ሥዕል ላይ ፑንት ምድር የነበሩትን የመርከብ ዓይነቶች ከነሸቀጣቸው ያሳያል:: ይህም ግንኙነት እንደ ነበረ ያመለክታል::

በተቀራራቢ ዘመንም ከተከናወኑ ገለጻዎች ውስጥ 1ኛ ነገሥት 10 ዋናው ነው:: ንጉሥ ሰለሞን (974-932 ዓ.ዓ) በሥልጣኑ ላይ የነበረ የእስራኤል ንጉሥ ነው:: ይህ ንጉሥ በቀይ ባሕር ሰሜናዊ ጫፍ ላይ ወደብ አሠርቷል፤ ከዚያም መርከቦችን በመላክ «ኦፊር» ከተባለ ስፍራ ወርቅና ጥድ ያጓጉዝ ነበር::

የኦፊር ትክክለኛ ቦታ የት እንደ ሆነ በውል ባይታወቅም፣ ቀይ ባሕርን የሚያዋስን የአፍሪካ ጠረፍ ሳይሆን አይቀርም:: አንዳንድ ተመራማሪዎች ኦፊር «ደንከል»ን ይመለከታል ይላሉ:: በዚያ ደግሞ «አፋር» ተብሎ የሚጠራ ሕዝብ በመኖሩ፣ ከእነርሱ ጋር ሊገናኝ ይችላል:: 1ኛ ነገሥት 10:11 (ከኦፊር ወርቅ ያመጡለት የኪራም መርከቦች ከዚያው ከኦፊር ብዙ የጥድ እንጨትና የከበረ ዕንቁ አምጥተውለት ነበር) ይላል:: 1ኛ ነገሥት 10 የንግሥት ሳባ ጉብኝትን የሚመለከት ነው::

ሳባ፡- በዕንቆቅልሽ ልትፈትነው ሄደች::

- ብዙ የክብር አጃቢዎችን አስከትላለች::
- በግመሎች የተጫነ ሽቶ፣ የከበረ ዕንቁና ብዙ ወርቅ አስይዛለች::
- ሄዳም ለሰሎሞን ያቀረበችውን ጥያቄ ሰሎሞን መስሰሳት- ተረጎመላት::
- የሠራውን ቤተ መንግሥት አየች፣ ገበታውን አደነቀች::

- ንግሥቲቱ የቤተ መንግሥቱን ሠራተኞች የሥራ አደረጃጀትና የደንብ ልብስ አየች::
- በቤተ መቅደስ የሚያቀርባቸውን መሥዋዕቶችን ሁሉ ተመለከተች::
- ይህ ሁሉ ከሰማችው በልጦ አገኘችው::

1ኛ ነገሥት 10:13፣ «ንጉሥ ሰሎሞን ከተለመደው የልግሥና ስጦታው ጋር የሳባ ንግሥት የጠየቀችውን ሁሉ ሰጣት:: ከዚህ በኋላ ንግሥት ሳባ ከክብር አጃቢዎችዋ ጋር ወደ አገርዋ ተመልሳ ሄደች» በማለት ይጨርሳል:: 1ኛ ነገሥት 10 ከገለጸው ውጭ ግን በ14ኛው ክፍለ ዘመን ላይ ተጽፎ የነበረው «ክብረ ነገሥት» የአበሻን መንግሥት በሥልጣን ለዘንተ ዓለም ለማኖር የተፈበረከ አፈ ታሪክን ይዞ ወጥቷል:: ታሪኩ «ንግሥት ሳባ፡- ማክዳ በመባል በትግራይ ላይ መንገሷን፣ በሀብት የበለጸገች በመሆኗ ከሕንድ እስከ አስዋን ትነግድ እንደ ነበረ፣ በተደያኸርም ማክዳ ከሰሎሞን አርግዛ እንደ ተመለሰች፣ የወለደችው ልጅ የዳዊት ስርወ መንግሥት በመሆን ስሙ ቀዳማዊ ምኒልክ በመባል የሰሎሞናዊ ነገሥታቱ የዘር ሐረግ እንደ መሠረተ ይናገራል::» ይህ ግን በአፈ ታሪክ የሚመደብ ነው::

«ክብረ ነገሥቱ» ምኒልክ ሲያድግ አባቱን ንጉሥ ሰሎሞንን ኢየሩሳሌም ሄዶ ጐብኝቶ ብዙ የእስራኤላውያን የበኩር ልጆችን አስከትሎ መመለሱ፣ እነርሱም እግዚአብሔር በሙሴ በኩል ለሕዝበ እስራኤል ሰጥቶ የነበረውን ታቦት አዛሪያ በተባለው የሳዶቅ በኩር ልጅ ሰርቆ በድብቅ ይዘው እንዳመጡ ይተርካል:: በጎንደር ይኖሩ የነበሩ ፈላሻዎች የእነርሱ ዘር የሆኑ ቤተ-እስራኤሎች ናቸው ተብሎ ሲታመን፣ ቀሳውስቱ ደግሞ የሊቀ ካህኑ የሳዶቅ ዘሮች ተደርገው ቀርበዋል:: ከዚያን ጊዜ ወዲህ የነገሡ ነገሥታትም «ሞአ አንበሳ ዘእምነገደ ይሁዳ» ብለው ራሳቸውን ለመጥራታቸው ይኸው ትውፊት መነሻ ሆኗል::

ጃንስና ኤልሳቤጥ ሞንሮም ባስፈሩት ሐተታ ይህ አፈ ታሪክ በ11ኛው ክፍለ ዘመን እኩሌታ ላይ አበሾች የፈጠሩት ትረካ ነው

በማለት መለኮታዊ መብትን በመተረት ለመግዛት ያመቻቸ መንሥኤ ነው ብለው ጽፈዋል::

የፋርስ መንግሥትን በተመለከተ፡- የፋርስ መንግሥት የገነነበት ወቅት ታላቁ ዳርዮስ (525-485 ዓ.ዓ) በሥልጣን የገዛበት ዘመን ዋንኛው ተጠሪ ነው:: በዚህ ወቅት ዳርዮስ ከግብጽ ጋር ግንኙነት ነበረው:: ይህ ግንኙነት የፋርስን ሃይማኖታዊ አስተሳሰቦች ቀይ ባሕር አካባቢ ወዳሉት አገሮች እና ወደ ኢትዮጵያም ሰርጎ የመግባት ዕድል ሳያስገኝ አልቀረም::

ይህን መንግሥት በተመለከተ በዳንኤል 5:30፣ «በዚያን ሌሊት የባቢሎን ንጉሥ ብልጣሶር ተገደለ . . . ዳርዮስም መንግሥቱን ወረሰ::» ዳንኤል 6:1፣ «ዳርዮስም በመንግሥቱ ግዛት ሁሉ ላይ እንዲያስተዳድሩ መቶ ሀያ መሳፍንት ለመሾም ፈለገ . . .» ዳንኤል 6:28፣ «ዳንኤልም በዳርዮስና በፋርሱ ንጉሥ በቂሮስ ዘመነ መንግሥት ሁሉ እንደ ተከበረ ኖረ . . .» ይላል:: ይህ መጽሐፍ ቅዱሳዊ ፍንጭ ነው::

ከዚህ በኋላ በግብጽ አካባቢ ካሉ አገራት ጋር ግንኙነት የፈጠረው የታላቁ እስክንድር (356-323 ዓ.ዓ) እንቅስቃሴ ነው:: ግሪኮች የቀይ ባሕር አካባቢ አገሮችን በዘመናቸው ደርሰው ነበር:: የግሪክ ነጋዴዎች በየአገራቱ ባህላቸውን እያስፋፉ ባለቡት ዘመን ተከትለዋቸው የመጡት ሮማውያን በቀይ ባሕር ዙሪያ ትኩረት በማድረግ ባህላዊ አስተሳሰባቸውን የማስፈን እንቅስቃሴ አድርገዋል:: ሮማውያን የንግድ የአቅጣጫ ካርታን ባዘጋጁበት መረብ ላይ የአክሱም መንግሥትን አመልክተው አዶሊስ ዋና ወደብዋ እንደ ነበረች በጊዜው ዘሶካረስ የተባለ ንጉሥዋ የግሪክ ቋንቋ ዕውቀት እንደ ነበረው ጽፈዋል::

እንግዲህ ይህ የጥንታዊ ኢትዮጵያ መልክዓ ምድራዊ አቀማመጥ አውሮፓ፣ እስያና አፍሪካ የተገናኙበት ክልል እንደ ነበረ መገንዘብ ይቻላል:: እንግዲህ አገሪቱ የግሪክንና የሮማን የሜድትራንያን ባህል፣ በተያያዥም የሕንድና የፋርስ የዓረባዊ ባህል ሥልጣኔ ያቆጠቆጠባቸው ስፍራዎች ነበሩ:: ይህን ለማረጋገጥ፣ የግሪክ አማልክት በቅድመ-ክርስትና ታሪክ ላይ

ታይተዋል:: በአክሱም የሐውልት ላይ ጽሑፎች ዙየስ፣ ፖሲዲያን እና አሬስ የተባለ የግሪኮች አማልክት ስም አዶሊስ በተገኘው ጥንታዊ ሐውልት ላይ መኖሩ ተረጋግጧል:: የምሥራቁን ዓለም በተመለከተ፡- በምሥራቅና በአፍሪካ የተለመደ የዘንዶ አምልኮ ተንሰራፍቶ እንደ ነበር የሚያመለክት ሐውልት አክሱም ተገኝቷል- በዚያም ላይ የእባብ ምስል ተቀርጾ ይታያል::

ፋርስን በተመለከተ፡- እነርሱ እንደ ቅዱስ መጽሐፍ በሚቆጥሩት «ኢቬስታ» በተባለው መጽሐፍ ላይ ዘንዶን የማምለክ ሥርዓት በኢትዮጵያ ከነበረው ጋር ተመሳሳይ እንደ ነበር ተገልጿል::

ደቡብ ዐረቢያን በተመለከተ፡- ሳባዊ አምልኮዎች በኢትዮጵያ ታይተዋል:: ይህም የሚታወቀው የጣዖት አምልኮዎች በስፋት ተሰራጭተው እንደ ነበር በንጉሥ ዔዛና ገድሎች ላይ ተረጋግጧል:: እርሱ የክርስትናን እምነት ከመቀበሉ በፊት በግዕዝ ፊደል ባስቀረጻቸው ሐውልቶች ላይ የአረማውያንን አማልክት ስሞች አስቀርጾአል::

በትግራይ መንደሮች (ሃና ሃወልቲ ሜሎዛ) አልሞካ ለተባለ የሰማይ አምላክ የተሠራ ቤተ መቅደስ ተገኝቷል:: በአክሱም አካባቢ ያሉ መሠዊያዎቹ «ሲን» የተባለ የሳባውያን የጨረቃ አምላክ ምልክት ተስሎባቸው ይገኛሉ:: ይህም ከዚህ አምላክ የተያያዘ መሆኑን ያመለክታል:: ኢዛና ቤጃዎችን አሸንፎ ከምርኮ ሲመለስ ድል ስለ ሰጠው ለአሬስ ክብር ሐውልት አሠርቷል:: በዙሪያ ገቡ ያሉ አገራት በጥንት አካባቢ ከፍተኛ ለውጥ አምጥተዋል፤ በተለይም ኩሻውያን ሰፍረውበት ነበር የተባለው የጥንት /የኢትዮጵያ/ ክልል በሴማውያን መፍለስ እና መቀየጥ አገራዊ የሆነውን ባህላዊ እምነት ፈጥሯል::

ከኩሻዊ ሕዝቦች ዋንኞቹ ኦሮሞዎችና ሲዳማዎች ናቸው:: እነርሱ የፍጥረታት ፈጣሪ እንዳለ በማመን «ዋቃ» በማለት ይጠሩታል:: መለኮታዊ ኃይላትና መናፍስት መኖርን የዋቃ ማንነት የሚገለጥባቸው «አያና፣ ባር፣ ውቃቢ . . .» በመባል ይጠሩ ነበር:: «ዛር» ከአገው የተገኘ ስያሜ ሲሆን፣ አገዎች

«የሰማይ አምላክ» ለሚሉት ይጠቀሙበታል። ለአንዳንዶች ዛር የጎጂ መናፍስት መጠሪያ ስም ሆኖ ያገለግላል። በዛር የተያዘ ወይም ዛር የወረደበት ሰው በራሱ ፈቃድ አይሆንም፣ ያጓራል፣ ይገዝፋል፤ ዛር ሰውን የሚጠቀም «ውቃቢ» ሲሆን ስለሚችል፣ ለዛሩ መገዛትና መገበር እንደሚገባ ታውቋል። መንፈሱ የወረደባቸው በተለያዩ ልሳናት ይናገራሉ። ከመናፍስት ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ያላቸው ደግሞ «ቃልቻና ጠንቋይ» በመባል ይታወቃሉ። እነዚህ ኩሻዊ እምነቶች የክርስትናና የእስልምና ሃይማኖት በተስፋፉባቸው ዘመኖች ውስጥ በመቻቻልና አስፈላጊውን ለውጥ በማድረግ ሊቆዩ ችለዋል።

የአቴቴ ወይም የማራም ባህላዊ አምልኮ ሌላው ኩሻዊ እምነት ሲሆን፣ በተለይ በሴቶች ዘንድ የምትወደድ የእናትነት አምላክ ናት።[11] በኦሮሞዎች ዘንድ «አያና ሃዳ» እየተባለች የምትመለክ ስትሆን፤ ልጅ ልትሰጥ እንደምትችል ይታመናል። ለዚህ መንፈስ በካህንነት የሚያገለግሉ ሴቶች የደም መሥዋዕት ያቀርባሉ።

ፈላሻዎችን በተመለከተ

ሀ. በተያያዥ፣ ፈላሻዎች ከሳባውያን ጋር የመጡ የደቡብ ዓረቢያ አይሁዶች ሆነው በአገሎች ላይ ተጽዕኖ ሳያሳድሩ አልቀሩም፤ በሌላ በኩል፣ ከዘመነ ምርኮ በኋላ የተበተኑ እስራኤላውያን በአገው መሀል በመስፈር ፈላሻ ወይም ጥቁር አይሁድ የሆኑ ዝርያዎችን ሳያስገኙ አልቀሩም።

ለ. ወይም ፈላሾች ከክርስቶስ ልደት በፊት በ5ኛው ምእተ ዓመት በግብፅ ለፍረው ከነበሩ አይሁድ የመጡ ሳይሆኑ አይቀሩም፤ እነርሱም፦ ናቡከደናፆር ኢየሩሳሌምን ሲያጠፋ የሸሹ ናቸው።

ሐ. ወይም ከኢዮስያስ በፊት የነበረው ምናሴ ታላቅ ጥፋትን ባደረገ ጊዜ ታቦቱን ይዘው በመሸሽ ግብፅ (ኤሌፋንታይል) ከከተሙ በኋላ በመሸኛ ወደ ኢትዮጵያ የገቡት በአባይ ጣና ለፍረው በሌላ ተከታይ አጋጣሚዎች ወደ ሰሜን የተሻገሩ አይሁዶች ይሆናሉ የሚሉ ጥናቶች ኖረዋል። የአይሁዶች (የፈላሾች) መኖር በኅብረተሰቡ ዘንድ ሰንበትን ማክበር፣ ግዝረትን መፈጸም፣

የሚበሉና የማይበሉ እንስሳትን መለየት፣ የመንጻት ሥርዓትን በተመለከተ ወንድ የወለደች በ40 ቀን፣ ሴት የወለደች በ80 ቀን መንጻት ከአይሁድ እምነት ጋር ተያያዥነት ኖሮታል።

እነዚህ ከላይ የተዘረዘሩትን ዘገባዎች «ኢትዮጵያ» ከቅድመ - ክርስትና በፊት የነበራትን አጠቃላይ ይዘት ይመለከታል።

ዘመነ ክርስትና በአባ ተስፋ ዕይታ

«ቅዱስ ማርቆስ ኢትዮጵያዊ ነው፤ የተዋሕዶ አንበሳም መድኃኒዓለም ኢየሱስ ክርስቶስ ነው» በሚል ርእስ የተዘጋጀውና በ1988 በአባ ተስፋ ሥላሴ ሞገስ የተዘጋጀው መጽሐፍ አብዛኞቹ ሐዋርያትና ሌሎች ሐዋርያት ኢትዮጵያውያን እንደ ነበሩ በገጽ 100 ላይ ይዘረዝራል። ከእነርሱም ውስጥ፦

1. ማቴዎስ 3. ፊልጶስ

2. ማርቆስ 4. ቶማስ

መሉ ለመሉ ኢትዮጵያውያን ሲሆኑ፣

5. ያዕቆብና 6. ዮሐንስ፣

7. በርናባስ ግማሽ ትውልዳቸው ከኢትዮጵያ መሆኑን ይገልጻል።

የኢትዮጵያ ፓትሪያርኮችና አባቶችን በተመለከተ፦

1. ማርቆስ በፓለስቲና የተወለደ (መሉ ለመሉ ኢትዮጵያዊ)፣
2. አትናቴዎስ በላዕላይ ግብፅ የተወለደ (መሉ ለመሉ ኢትዮጵያዊ)፣
3. ቄርሎስ በእናቱ ኢትዮጵያዊ፣ በአባቱ የግሪክና የአርመን ተወላጅ ሆኖ በሰንፌንክስ የተወለደ፣ እንዲሁም
4. ዲዮስቆሮስ፦ በእናቱ ኢትዮጵያዊ በአባቱ ግሪካዊ በታህታይ ግብፅ የተወለደ መሆኑን ይዘክራሉ። ይህን በዚህ ቦታ ላይ ያነሣነው «ለትዝብት» እና ለሰፊ ጥናት መሆኑን ልብ እንል ዘንድ ነው።